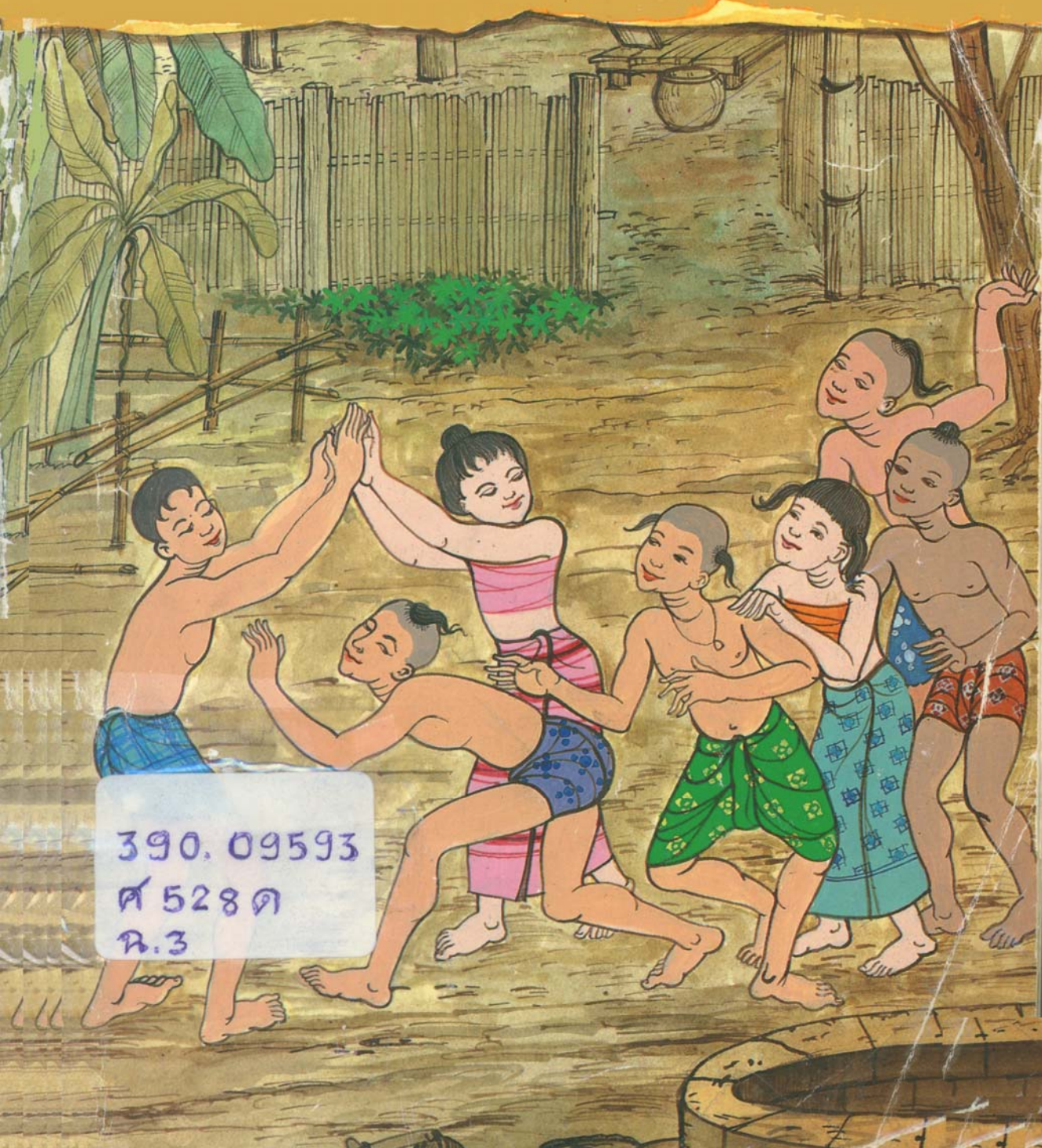

เด็กไทยสมัยก่อนเล่น กับเด็กเราสมัยนี้

390.09593

ศ 528 ด

น.3

เด็กไทยสมัยก่อนเก่า
กับ
เด็กเราสมัยนี้

กรมศิลปากร
จัดพิมพ์ประกอบนิทรรศการพิเศษ
เนื่องในโอกาสวันเด็กแห่งชาติ ๒๕๓๓

เด็กไทยสมัยก่อนเก่า กับ เด็กเราสมัยนี้

เลขหมู่หนังสือ ๓๙๑.๓๐๙๕๙๓

เลขหนังสือสากล ๙๗๔-๔๑๗-๐๔๒-๕

กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ๒๕๓๓ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ที่ปรึกษา

ผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ควบคุมและตรวจแก้

นางณัฐภัทร จันทวิช

เรียบเรียง

นายสมชาย ณ นครพนม

นางสาวภัทราวรรณ ภาครส

ถ่ายภาพ

นายสมชาย วรรณศาสตร์

ภาพถ่ายโบราณ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

แบบปก

นายปราโมทย์ กำทรัพย์

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด

๔๑๓/๒๗-๓๖ ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย

กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ โทร.๔๒๔-๒๔๐๐-๑

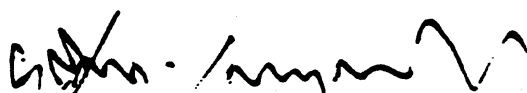
คำนำ

ในโอกาสวันเด็กแห่งชาติของทุกปี กรมศิลปากรได้จัดนิทรรศการพิเศษเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและศิลปกรรมแก่เด็กเสมอมา สำหรับในวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๓ นี้ กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากรได้จัดนิทรรศการพิเศษเรื่อง “เด็กไทยสมัยก่อนเก่ากับเด็กเราสมัยนี้” เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสศึกษาเปรียบเทียบชีวิตของเด็กไทยในอดีต กับวิถีชีวิตที่พวกเขากำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบันว่ามีความสอดคล้องและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร อันเป็นการส่งเสริมให้เด็กไทยในปัจจุบันได้ตระหนักถึงลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของเด็กไทย แต่เดิมมาซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสุภาพเรียบร้อย มีศีลธรรมอันดีงามที่ผสมผสานกับความบริสุทธิ์ไร้เรงโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ควบคู่ไปกับความเข้มแข็งและเป็นตัวของตัวเองอันเป็นลักษณะของความเป็นคนไทยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนไทยดังกล่าวนี้นั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่มีพื้นฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่ฝังลึกอยู่ในความนึกคิดและจิตใจของคนไทยมาอย่างแน่นแฟ้นตลอดมานั่นเอง

การจัดนิทรรศการพิเศษเรื่องนี้ เป็นการเผยแพร่ความรู้ให้เด็กไทยในปัจจุบันได้เข้าใจถึงพื้นฐาน วัฒนธรรมประเพณี ความคิดและความเชื่อของคนไทยในอดีต เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้คิดช่วยกันจรรโลงลักษณะของความเป็นคนไทยที่มีลักษณะโดดเด่น ที่เพียบพร้อมด้วยความมีน้ำใจไมตรีนี้ให้อยู่เป็นเอกลักษณ์ของความเป็นคนไทยตลอดไปนานเท่านาน

กรมศิลปากรได้รับพระกรุณาเป็นอย่างสูงจาก พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ได้ประทานของเล่นและงานฝีมือพระหัตถ์ส่วนพระองค์มาจัดแสดงให้พสกนิกรมีโอกาสได้ชื่นชม กรมศิลปากรรู้สึกซาบซึ้งในพระกรุณาอย่างหาที่สุดมิได้

การจัดนิทรรศการพิเศษและหนังสือคู่มือแนะนำชมนิทรรศการนี้ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้ภัณฑารักษ์ฝ่ายพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ดำเนินการร่วมกับทุกฝ่าย และหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อเยาวชนไทยและท่านผู้สนใจตามสมควร

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๓
บทนำ	๗
ณัฐภัทร จันทวิช	
ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิตของเด็ก	๑๑
สมชาย ณ นครพนม	
การศึกษาของเด็กไทยแต่โบราณ	๒๑
ภัทรวรรณ ภาครส	
ของเล่นและการละเล่นของเด็ก	๓๑
สมชาย ณ นครพนม	
การแต่งกายในวัยเด็ก	๔๓
ภัทรวรรณ ภาครส	

ชีวิตชาวไทยที่ผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นและสืบทอดมาหลายชั่วอายุคนแล้ว จึงทำให้ซึมซับหลักธรรมและข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ มาใช้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงการนำมาอบรมสั่งสอนบุตร-ธิดาด้วย ในภาพจะเห็นได้กมเกละเล่นของเล่นอยู่ข้างมารดาที่กำลังคอยใส่บาตรแก่พระสงฆ์

ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดโพธิ์นิมิตร กรุงเทพฯ ฝีมือช่างรัชกาลที่ ๕

บทนำ

ปัจจุบันเราจะพบว่าเด็กไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนค่านิยมที่แตกต่างไปจากสมัยเก่าหลายอย่าง ทั้งลักษณะท่าทาง ความนึกคิด และการแสดงออก ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสื่อหลากหลายอย่าง อันเกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการที่มีเทคโนโลยีอันก้าวไกล ตลอดถึงการแพร่กระจายของวัฒนธรรมต่างชาติที่มีมากขึ้นทุกขณะทั้งทางวิทยุโทรทัศน์และภาพยนตร์ ตลอดจนการท่องเที่ยว เด็กไทยในยุคนี้ได้เรียนรู้และรับมาปฏิบัติอย่างขาดการชี้แนะและชักนำอย่างมีเหตุผล ดังนั้นพฤติกรรมและความคิดของเด็กรุ่นใหม่ในระยะแรกมักจะแสดงออกหรือเลียนแบบตามลักษณะของสื่อที่ตนได้เห็นและได้รับฟัง มากกว่าจะเกิดจากความ เป็นลักษณะที่แท้จริงของตนเอง และเมื่อปฏิบัติจนเกิดความเคยชินก็กลายเป็นลักษณะนิสัยของตนไปในที่สุด การศึกษาของเด็กปัจจุบันจะจัดเป็นระบบตามแบบสากลทั่วไป ที่จัดเป็นชั้นเรียนระดับต่าง ๆ ด้วยหวังว่าเด็กนั้นเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะสามารถหาเลี้ยงชีพได้อย่างดีไม่เดือดร้อน นอกจากนี้เครื่องเล่นที่ให้ความสนุกและเพลิดเพลิน ก็มักจะมีลักษณะต่าง ๆ หลากหลาย ที่ประดิษฐ์ด้วยวัสดุแปลก ๆ และต้องซื้อหา มาในราคาแพง ซึ่งต่างกับชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กในสมัยเก่าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ ก็เกิดจากสภาพสังคมที่เป็นอยู่รอบด้านนั่นเอง และเป็นข้อน่าคิดที่ว่าทำอย่างไรที่จะ ให้เด็กรุ่นใหม่ได้มีความนึกคิด ที่จะช่วยรักษานขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่ดีงาม ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยได้ตลอดไป

อาจกล่าวได้ว่าลักษณะของความเป็นคนไทยที่มีวัฒนธรรม และความนึกคิด ในจิตใจนั้นเกิดจากการหล่อหลอมอย่างลึกซึ้งมานานนับพันปีบนพื้นฐานของหลักธรรม และข้อปฏิบัติของภิกษุในพระพุทธศาสนานั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อบิดามารดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูง ความมีเมตตากรุณาต่อผู้เดือดร้อนตกทุกข์ได้ยาก และความเมตตาที่มีได้จำกัดอยู่กับเฉพาะคนในชาติเดียวกันเท่านั้นแม้แต่คนต่างชาติที่ขัดแย้งจนจรมาขอร่วมอาศัยในแผ่นดิน ก็เผื่อแผ่ไปถึงและจนกระทั่งสัตว์ต่าง ๆ ก็ได้รับความเมตตาสงสาร ด้วยความคิดที่ว่ามีชีวิตทุกรูปทุกนามย่อมรักและหวงแหนชีวิตของตัวเองเช่นเดียวกันทั้งนั้น และการทำบุญที่ประเสริฐอย่างหนึ่งคือการให้ทาน ทั้งทานที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร บ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคแล้วยังรวมไปถึงการให้ทานชีวิตซึ่งถือว่าเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง การไปฟังธรรมและไป

ทำบุญที่วัดของคนสมัยก่อนนอกจากได้ซึมซับเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน ยังนำเอาข้อวินัยของพระสงฆ์มาใช้โดยไม่รู้ตัวด้วย นั่นคือการมีระเบียบในการกิน การอยู่ การนั่ง การเดิน ซึ่งทำให้ลักษณะของเด็กไทยในสมัยก่อนมีแต่ความนุ่มนวล เรียบร้อย อ่อนโยนยิ่งเป็นเด็กผู้หญิงด้วยแล้ว จะต้องมีการมีระเบียบเคร่งครัดยิ่งขึ้น จึงจะถือเป็นกุลสตรี ดังนั้นวัดจึงเป็นโรงเรียนแห่งแรกของคนไทยไม่เฉพาะในเรื่อง การศึกษาอ่านเขียนของผู้ชายเท่านั้น แต่ในเรื่องจรรยา มารยาทที่ให้แก่เด็กผู้หญิงด้วย ซึ่งเมื่อโตขึ้นก็มาเรียนในเรื่องของการบ้าน การเรือนเป็นสำคัญ ด้วยเป็นความนิยมในสมัยนั้น เพราะสังคมเกษตรกรรมผู้หญิงจัดเป็นบุคคลสำคัญ ที่จะต้องควบคุมดูแลกิจการงานบ้าน ตลอดจนการใช้จ่ายต่าง ๆ และบางครั้งยังต้องคอยดูแลเป็นหูเป็นตา และเป็นที่ปรึกษา งานของสามีอีกด้วย ซึ่งเป็นงานที่ต้องมีความรับผิดชอบอย่างสูง จะต่างจากปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมธุรกิจผู้หญิงจึงเริ่มออกทำงานนอกบ้าน

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเล่าเรียน วัดเป็นสถานที่สำคัญอันดับแรกสำหรับเด็กไทย โดยเฉพาะผู้ชาย ซึ่งสามารถศึกษาหาความรู้ให้อ่านออกเขียนได้ อันเป็นวิชาพื้นฐาน หรือร่ำเรียนให้แตกฉานในหลักภาษาและร้อยกรอง ตลอดจนวิชาแขนงต่าง ๆ ทั้ง การแพทย์แผนโบราณ วรรณคดีและตำราพิชัยสงครามอันว่าด้วยการรบ การตั้งทัพ ซึ่งวิชาหลังนี้มักจะเป็นที่นิยมของพระราชกุมาร และบุตรหลานของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ความรู้ต่าง ๆ นี้จะร่ำเรียนกันตั้งแต่เด็กควบคู่ไปกับการเรียนปรีชาญาณและหลักธรรมทางศาสนา เด็กชายอาจจะไปเรียนในฐานะฆราวาสก็ได้หรือบวชเป็นสามเณรก็ได้ และเมื่ออายุย่างเข้า ๒๑ ปี ก็จะมีบวชเป็นพระภิกษุซึ่งต้องเรียนพระธรรมในชั้นสูง และมีข้อวินัยที่เคร่งครัดมากกว่าสามเณร และโดยทั่วไปผู้ชายจะนิยมบวชเป็นพระภิกษุในช่วงเข้าพรรษาถึง ๓ เดือน การได้ร่ำเรียนตลอดจนปฏิบัติตามพระวินัยของพระภิกษุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้นั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่เดิมมามีจรรยาวัตรที่งดงามเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธา ทำให้ผู้พบเห็นเกิดปิติแม้จะไม่ได้สนทนาร่วมกับท่านก็ตาม การร่ำเรียนและฝึกฝนจนเป็นลักษณะนิสัยนี้เมื่อพระภิกษุได้ลาสิกขาครองตนเป็นฆราวาส และเมื่อเป็นหัวหน้าครอบครัวก็ได้นำหลักปฏิบัติดังกล่าวมาสั่งสอนในครอบครัวให้มีกิจกรรมารยาทที่เรียบร้อยงดงาม ทั้งในการกิน การอยู่ การนั่ง การเดิน ตลอดจนการนอน ซึ่งกล่าวได้ว่ากิริยาใดที่ควรทำ เหล่านั้นถือว่าเป็นมงคลแก่ตัวผู้ปฏิบัติ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานในชีวิตของคนไทยที่ถูกอบรมมาตั้งแต่เด็กนั่นเอง และทำให้คนไทยยังมีลักษณะเป็นไทยอยู่ตลอดมาจนปัจจุบัน

ความเป็นเด็กเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าย่อมควบคู่กับของเล่นเด็ก ในสมัยก่อนมีของเล่นและการเล่นต่าง ๆ มากมาย ไม่แพ้เด็กสมัยใหม่ในปัจจุบันจะต่างกันตรงที่ว่าเด็กสมัยก่อนใช้หัวใจในการคิดของตนเองได้อย่างดี โดยมีอุปกรณ์ที่เกิดจากธรรมชาติเป็นเครื่องเล่น ไม่ว่าจะเป็นการเล่นทรายของ ชีม่าซึ่งทำจากก้อนกล้วย เล่นว่าว หมาเก็บ สะบ้า ฯลฯ และมีการเล่นอีกหลายอย่างที่ใช้ประสบการณ์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น รีรีข้าวสาร ภูกินหาง วิ่งเปี้ยว มอญซ่อนผ้า เสือข้ามห้วย ตั้งแต่ ฯลฯ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการเล่นโดยออกกำลังกายโดยไม่รู้ตัว และเต็มไปด้วยความตื่นเต้น สนุกสนานเพลิดเพลินและทดสอบเขาวงกตกันไปด้วย ซึ่งก็คล้ายกับของเล่นของเด็กในปัจจุบันจะต่างกันก็ตรงที่สมัยก่อนนั้นเป็นของเล่นและการเล่นที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยมาก เมื่อเทียบกับการเล่นหรือของเล่นของเด็กในปัจจุบัน

ในชีวิตของคนไทยแต่เดิมมาเต็มไปด้วยพิธีกรรม ทั้งที่เนื่องในความเชื่อถือดั้งเดิมที่เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผี ตลอดจนความเชื่อถือทั้งในทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ พิธีต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นนั้นกล่าวได้ว่าเป็นปรัชญาที่จะก่อให้เกิดความเป็นมงคลในชีวิต เพื่อพบความสุขทางใจเป็นหลัก นับตั้งแต่เกิด มีครอบครัว และจนถึงกาลอวสานของชีวิต เราจึงพบว่าสำหรับชีวิตของเด็กนั้น บิดามารดาจะประกอบพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลให้ตั้งแต่เกิด มีพิธีรับขวัญ พิธีโกนผมไฟ พิธีตั้งชื่อและพิธีโกนจุก ซึ่งเป็นพิธีสำคัญของเด็กที่จะล่วงเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ พิธีต่าง ๆ เหล่านี้นับวันจะเลือนไปเนื่องจากความคิดที่เปลี่ยนไปตามสภาวะของสังคมนั่นเอง

รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตของเด็กสมัยก่อนนั้น จะได้กล่าวเป็นตอน ๆ เฉพาะเรื่องต่อไป ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ชีวิตในวัยเยาว์ที่เต็มไปด้วยพิธีกรรมเพื่อชีวิต ของเล่น การเรียน และการศึกษา โดยมีการเปรียบเทียบกับชีวิตของเด็กในสมัยปัจจุบัน ที่เริ่มมีความแตกต่างกันทั้งในความคิดและวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากสภาวะแวดล้อมในสังคม แม้ว่าวิถีชีวิตของเด็กในสังคมเก่ากับสังคมใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่สมควรจะคงไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นเด็กไทยที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไปนั้น ก็คือ การมีจารีต วัฒนธรรมและประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของคนไทยที่โดดเด่นมานานนับพันปีให้คงอยู่ตลอดไป โดยฝากความหวังไว้กับเยาวชนไทยในปัจจุบันนี้เอง

การทำคลอดสมัยโบราณโดยหมอดำแย

ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิตของเด็ก

ความเชื่อถือเรื่องโชคลาง ภูติผี คาถาอาคม คำทำนายเรื่องร้ายเรื่องดีเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันกับชีวิตและสังคมชาวไทยมาเป็นเวลาช้านาน หากเกิดเหตุเภทภัยขึ้น ก็จะได้คิดว่าเป็นเพราะโชคร้าย หรือที่หาสาเหตุไม่ได้ก็เชื่อว่าเป็นการกระทำของผีสงเทวดาที่ประสบกับเรื่องดีก็เชื่อว่าผีสงเทวดาช่วยอุ้มชู คนแก่คนเฒ่าผู้มีประสบการณ์ จึงบอกเล่าให้ลูกหลานหลีกเลี่ยงสิ่งเลวร้าย ให้กระทำแต่ในสิ่งอันควรปฏิบัติ ที่จะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคล บางอย่างจึงกลายเป็นข้อห้าม บางอย่างกลายเป็นข้อควรทำ จดจำกันต่อ ๆ มาเป็นเวลาช้านานภายในสังคมและท้องถิ่น จนสืบทอดกลายเป็นประเพณีไปในที่สุด ซึ่งประเพณีหลายอย่างเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวไทย มาตั้งแต่เมื่อยังเป็นเด็กก็มี

นับตั้งแต่เด็กอยู่ในครรภ์ของมารดา กำหนดกฎเกณฑ์ข้อห้ามข้อควรปฏิบัติต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นแล้ว เพราะระยะเวลาในการตั้งครรภ์จนถึงกำหนดคลอด เป็นเวลานานประมาณ ๙ เดือน หญิงที่ตั้งครรภ์จะต้องระวังรักษาตัวเองและบุตรให้พ้นจากภัยหลายประการ หากเกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีอุบัติเหตุในขณะนั้น คนโบราณเชื่อกันว่าเป็นเพราะผีกระทำ บางรายต้องพึ่งพระ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเครื่องรางของขลังมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น หาดะกรุดพิสมร ซึ่งเป็นเครื่องรางของขลังทำจากแผ่นใบลานลงอักขระพระคาถา ที่เรียกว่าลงคุณพระ แล้วพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ร้อยเชือกนำมาผูกข้อมือหรือคล้องข้อมือไว้ป้องกันตัวจากภัยอันตราย บางอย่างแม้ว่าจะพิสูจน์ไม่ได้ว่า หากฝ่าฝืนข้อปฏิบัติจะเกิดสิ่งไม่ดีหรือไม่ แต่การป้องกันหรือละเว้นเสีย อาจเป็นเหตุให้ผู้มีครรภ์มีความสบายใจมีขวัญดีว่าจะไม่เกิดเหตุร้ายแก่บุตรและตนเอง ก็ถือปฏิบัติกันต่อ ๆ มาเช่น หญิงมีครรภ์ไม่ควรไปในงานเผาศพ ห้ามตอกตรึงตะปูหรือหมุด ห้ามเย็บปากหมอนที่นอนที่ยัดนุ่นไว้ จะนั่ง นอน ยืน ค้างคาบันได หรือคร่อมธรณีประตูไม่ได้ สิ่งเหล่านี้โบราณท่านว่าจะทำให้คลอดยากเป็นต้น

ในสมัยโบราณนั้น เมื่อมีผู้ใกล้จะคลอดแล้ว คนในบ้านต้องช่วยกันเปิดประตูหน้าต่าง ตู้อินชักฝาหม้อ ฝาโอ่ง สิ่งที่ยึดอยู่ให้รีบเปิดออก เป็นเคล็ดว่าทำให้คลอดง่ายและห้ามหญิงมีครรภ์คนอื่นเข้ามาในห้องคลอด เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กอายุไม่ยอมนคลอดหรือผู้จะคลอดต้องหันศีรษะไปทางปากประตู ให้เห็นเป็นทางออก สิ่งเหล่านี้เชื่อว่าช่วยให้คลอดได้ง่ายเช่นกัน

เด็กที่คลอดออกมาใหม่ ๆ ยังถือว่าอยู่ในระยะอันตราย หมอตำแยที่มีความชำนาญเท่านั้น จึงจะช่วยให้เด็กมีชีวิตและปลอดภัย หากเด็กต้องเสียชีวิตไปในระยะคลอด บ้างก็ว่าผีมาเอาตัวไป เข้ากับคำกล่าวที่ว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน” ผู้ใหญ่หรือพ่อแม่จะเอาดินหม้อหรือปูนแดงป้ายที่ศพเด็ก จะเป็นทีหน้า ก้น แขน หรือที่ตัวส่วนใดก็ได้เป็นเครื่องหมายไว้ เพื่อว่ามีบุตรคนต่อไป หรือบุตรของญาติพี่น้อง หากมีเครื่องหมายลักษณะเป็นปานที่เดียวกัน ก็ให้เชื่อว่าเด็กที่ตายแล้วกลับมาเกิดใหม่ เด็กที่ตายในขณะคลอดนั้น จะต้องนิมนต์หมอเวทมนตร์ทำพิธีบรรจุลงในหม้อดินขนาดใหญ่ ลงยันต์ตรีนิสิงเหไว้ที่ก้นหม้อ แล้วเอาผ้าขาวรูปสี่เหลี่ยมปิดคลุมปากหม้อ ผูกทับด้วยด้ายสายสิญจน์ แล้วต้องนำไปฝังหรือถ่วงน้ำ เพราะเชื่อกันว่าเด็กที่ตายจะเป็นผีพราย และอาจมาทำอันตรายแก่แม่ของตนได้

ถ้าบุตรคลอดจากครรภ์มารดาโดยสมบูรณ์ ไม่มีอันตรายใด ๆ ซึ่งเรียกว่าตกฟาก คงเป็นเพราะสมัยก่อนพื้นที่รอบบริเวณที่ทำคลอดเป็นพื้นฟากจริง ๆ เวลาตกฟากนี้สำคัญมาก พ่อแม่มักจะจดจำเอาไว้ เพราะเป็นเวลาฤกษ์ยาม วัน เวลา เดือน ปีของบุตร เพื่อที่จะได้ให้โหรดูชะตาราศีตามตำรา ว่าภายหน้าบุตรของตนจะได้ดี มีวาสนาหรือไม่และยังจะเกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อที่เป็นมงคลแก่เด็กอีกด้วย แม้ในปัจจุบันเวลาคลอดของเด็กยังคงมีความสำคัญในการผูกดวงชะตาและการตั้งชื่อเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

การตั้งชื่อเด็กถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน ต้องให้ผู้รู้ตั้งให้ถูกต้องตามตำราและหลักวิธีการ ให้มีชื่อเป็นมงคลนาม มิให้เป็นกาลกิณี ถ้าตั้งชื่อไม่ถูกต้อง เด็กอาจเจ็บได้บ่อย ๆ สามวันดี สี่วันไข้ ชีโรค เลี้ยงยาก เมื่อเติบโตใหญ่ก็ไม่เจริญก้าวหน้าตามความนิยมนั้น เด็กชายจะเอาอักษรวรรคเดชขึ้นหน้าชื่อ ด้วยความประสงค์จะให้มีความก้าวหน้า ส่วนเด็กหญิงนิยมเอาวรรคศรีขึ้นหน้า เพื่อให้เป็นคนมีสง่าราศี ร่ารวยด้วยทรัพย์สินเงินทอง ผู้ที่ทำหน้าที่ตั้งชื่อเด็กในสมัยโบราณ ส่วนใหญ่จะเป็นโหร ผู้สูงอายุ พระภิกษุ ที่มีความรู้ทางโหราศาสตร์เป็นอย่างดี

แต่ก่อนนั้น เด็กที่คลอดออกมาแล้ว สายสะดือจะถูกตัดด้วยมีดไม้รวกโดยกรรมวิธีของหมอตำแย แล้วพาไปอาบน้ำชำระร่างกาย ปูเบาะและผ้าในกระดังที่คว่ำเอาด้านล่างขึ้นแล้วเอาเด็กวางลง ส่วนมากถ้าเป็นบุตรชาย จะเอากระดานสมุดดินสอวางไว้ในกระดังข้างเบาะ ถ้าเป็นเด็กหญิงให้เอาเข็ม ด้าย ใส่ไว้ด้วย เชื่อว่าเด็กจะได้รู้วิชา รู้หนังสือและการฝีมือเย็บปักถักร้อย บ้านใดมีฐานะดีจะใส่แก้วแหวนเงินทองให้เด็กมั่งมีกายหน้า

เมื่อเด็กนอนในกระดังเรียบร้อยแล้ว หมอตำแยจะยกกระดังขึ้นร่อนพร้อมกับพูดว่า “สามวันลูกผีสี่วันลูกคน ลูกของใคร ๆ มารับเอาเนื้อ” แล้วทิ้งกระดังลงบนพื้นเรือนเบา ๆ พอให้เด็กสะดุ้งร้องขึ้น ทำอย่างนี้ ๓ ครั้ง พ่อของเด็กหรือญาติผู้ใหญ่จะเอาเบี้ยหรือเงินออกมาซื้อและกล่าวว่า “ลูกของข้าเอง” แล้วให้รับเอากระดังจากหมอนำมาวางไว้ใกล้ ๆ แม่ของเด็ก เรื่องการซื้อเด็กคนนี้คงเข้าทำนองการซื้อเด็กจากผีแม่ซื้อ เพราะเชื่อกันว่าเด็กแรกเกิด แม่ซื้อจะเป็นผีมารังควาญ คอยกวนเด็กให้ไม่สบาย โยเยร้องไห้ แต่เป็นเพราะแม่ซื้อต้องการเอาตัวเด็กไปด้วย ความรักใคร่ จึงต้องมีการร่อนกระดังเป็นพิธีขอซื้อเด็กมาจากแม่ซื้อ เด็กจะหายจาก เจ็บป่วย งอแง เพราะแม่ซื้อจากไปไม่มารังควาญเด็กอีก

ความเชื่อเรื่องแม่ซื้อนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์แพทยศาสตร์ ตอนที่ว่าด้วยโรคแม่ซื้อเขาจะแก้ด้วยการทำบัตร์พลีเซ่นไหว้ และให้ปั้นรูปเด็กใส่ไว้แล้วกล่าวมนต์ อาการป่วยไข้ของเด็กจะหายไป รูปเด็กที่ปั้นขึ้นนี้ ให้เอาดินสองฟากแม่น้ำปั้นเป็นแม่อุ้มลูก ใช้แทนตัวแม่และเด็กเพื่อให้ผีเอาไปแทนตัว เรื่องการทำอุบายปั้นรูปแม่และเด็กให้ผีนี้ น่าจะสืบทอดมาแต่โบราณครั้งกรุงสุโขทัย ดังได้พบหลักฐานที่เป็นตุ๊กตาเสียดบาลสังคโลกมากมาย

พิธีมงคลสำหรับเด็กที่นอนอยู่ในกระดังครบ ๓ วันแล้ว จะมีการทำขวัญกันในหมู่ญาติมิตร ให้เกิดความสุขสวัสดิ์แก่เด็กที่จะพ้นจาก “สามวันลูกผี” มาเป็น “สี่วันลูกคน” บางที่มีเพียงการผูกข้อมือรับขวัญก็เป็นเสร็จพิธี บ้านที่มีฐานะก็ให้ตั้งเครื่องบายศรีปากชามและเครื่องกระยาบวด เช่นสังวดยพระภูมิเจ้าที่ เมื่อการผูกข้อมือรับขวัญเสร็จแล้ว อาจย้ายเด็กลงมานอนในเปลหรือยังคงให้นอนในกระดังต่อไปก็มี ประเพณีเหล่านี้คงจะแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่นและตามแต่กำลังฐานะ

เมื่อเวลาล่วงเลยไปจนครบ ๑ เดือน จะมีพิธีทำขวัญเดือน และนิยมทำพิธีโกนผมไฟเสียด้วยพร้อมกัน ประกอบด้วยพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ และเชิญญาติมิตร สหายมาร่วมในพิธี เมื่อตั้งบายศรีปากชาม เครื่องกระยาบวด เปิด ไก่ พร้อมแล้ว ได้ฤกษ์แล้วให้นำเด็กมาวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์ หันศีรษะไปตามทิศทางที่โหรกำหนดให้ โหรลั่นฆ้องชัย ผู้เป็นประธานหลังน้ำสังข์ลงบนศีรษะเด็ก แล้วหยิบมีดโกนแตะบนศีรษะเด็กเป็นพิธี พระสงฆ์สวดชยันโต พราหมณ์เป่าสังข์และโกวบันเทาะว่ อวยชัยให้พร แล้วให้ช่างที่ชำนาญโกนผมจนหมดหรืออาจเว้นที่กระหม่อมไว้ส่วนหนึ่ง ผมที่โกนแล้วเอาใส่กระทงไปลอยน้ำหรือเอาไปทิ้งแล้วแต่ความสะดวก เสร็จจากพิธีตอนนี้แล้ว จะมี

พิธีโกนจุกของชาวบ้านทั่วไปมักจัดพิธีกันที่บ้าน มีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ กระทำกันเป็น ๒ วัน บ้างก็ทำพิธีที่วัดเพื่อเป็นศิริมงคล บ้างก็พาเด็กไปโกนพร้อมกับเด็กอื่น ๆ ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ งานจะเริ่มในตอนเย็นตามที่โหรกำหนด รุ่งขึ้น เด็กหนุ่มสาวห่มขาวเข้าสู่มณฑลพิธี พระสงฆ์สวดชยันโต ผู้เป็นประธานในพิธีเริ่มตัดผม ก่อน ต่อมาให้บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่อื่น ๆ ตัดเป็นลำดับ แล้วจึงให้ช่างโกนต่อไป ระหว่างนั้นพราหมณ์เป่าสังข์โห่ขับตะโพน

หลังจากอาบน้ำมนต์ ผู้ใหญ่ญาติมิตรแขกที่มาร่วมงาน ร่วมกันรด น้ำให้พร แก่เด็ก เสร็จแล้วพราหมณ์จึงรดน้ำสังข์อวยพร เมื่อเด็กเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวมานั่งเบื่องหน้า พระสงฆ์แล้ว ถวายภัตตาหารและพระสงฆ์อนุโมทนา เมื่อพระกลับแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธี แต่บ้านใดเรือนใดจะมีงานบายศรีสู่ขวัญสมโภชด้วยมหรสพ ก็สุดแล้วแต่กำลังและฐานะ จุกที่ตัดแล้วให้ใส่กระทรงลอยไปในแม่น้ำลำคลอง ให้ไหลไปกับสายน้ำแบบเดียวกับพิธีโกนผมไฟ

สำหรับพระราชพิธีโสกันต์และเกศากันต์ของเจ้านายนั้น จัดเป็นพิธีใหญ่โต พิธีดังกล่าวจัดขึ้นหลายวัน มีขบวนแห่ ปลูกโรงพิธี สร้างภูเขากไรลาจำลองสำหรับ สรงน้ำ มีการละเล่นสมโภช ดนตรีปี่พาทย์ เป็นที่เอิกเกริก ภายหลังจากแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็แทบจะไม่ปรากฏว่าได้ประกอบพระราชพิธีนี้ขึ้นอีก

เด็กที่ทำพิธีโกนจุกแล้ว ถือว่าพ้นจากวัยเป็นเด็ก เข้าสู่วัยของผู้ใหญ่ จะไม่เล่น ปะปนกันระหว่างเด็กหญิงกับเด็กชายดังแต่ก่อน แต่งกายและไว้ทรงผมตามอย่างของผู้ใหญ่ เตรียมตัวเข้าบวชเรียน ศึกษาหาวิชาหรือเล่าเรียนอบรมมารยาทการบ้าน การเรือน ตามแต่ที่พ่อแม่เห็นควร

ตุ๊กตาเสียดบาลสังคโลก สมัยสุโขทัย

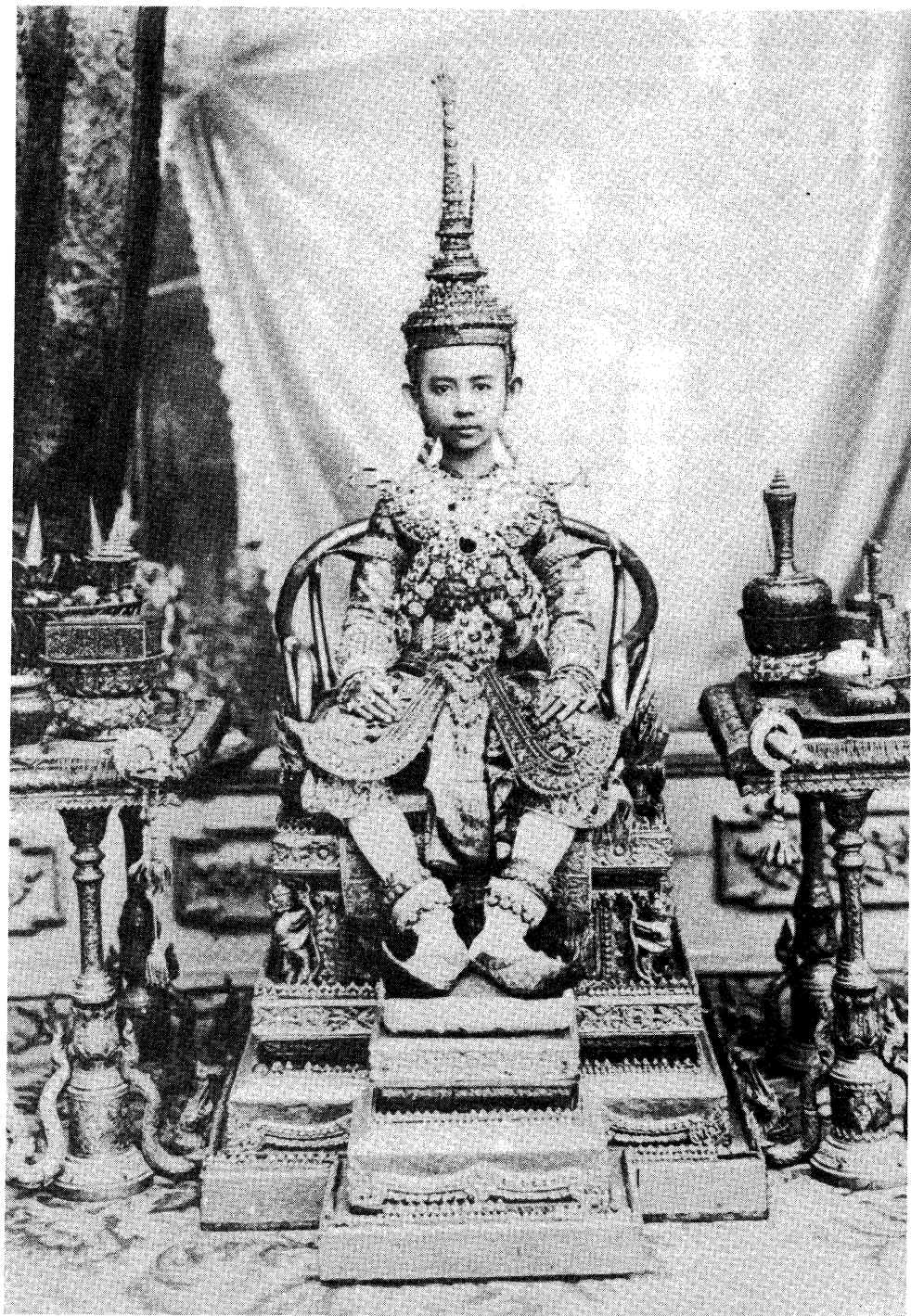
ลูกฟักเขียวทาแป้งดินสอพอง หินบดยา และข้าวเปลือก ถั่ว งา
เครื่องมือกลวิธีสำหรับประกอบพิธีลงคู่

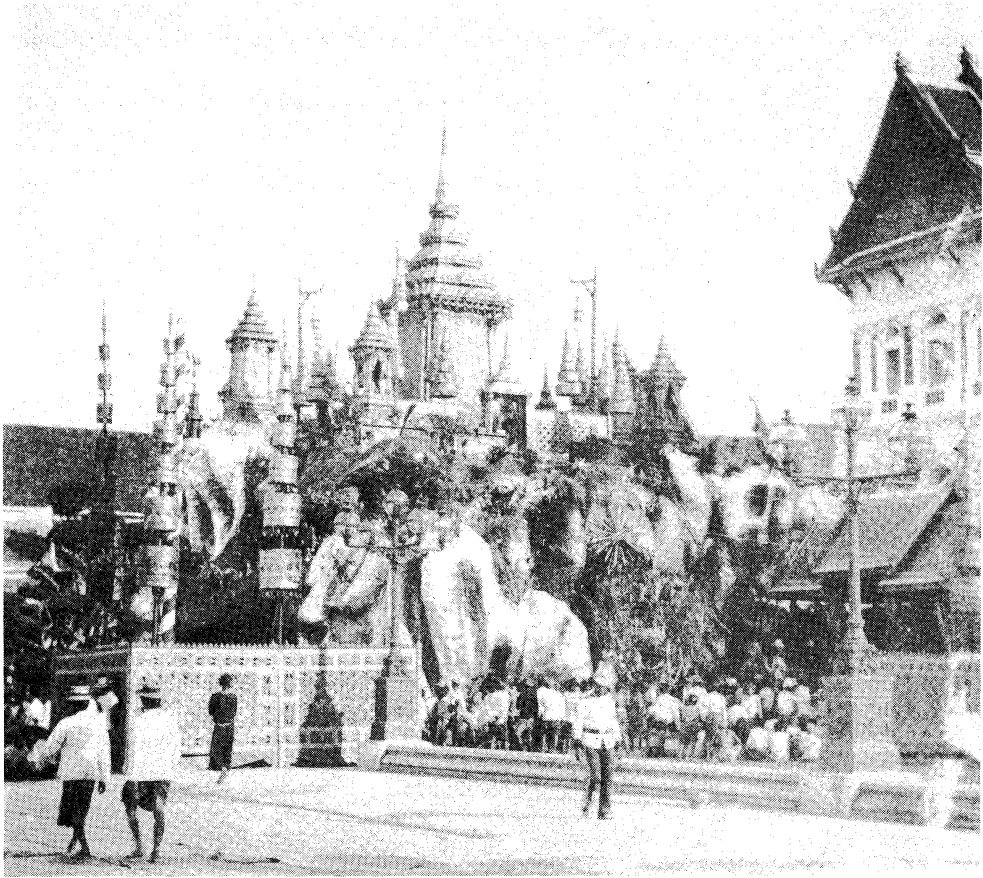
ภาพ มจ.หญิงพัฒนายุ ดิศกุล ในพิธีเกศากันต์

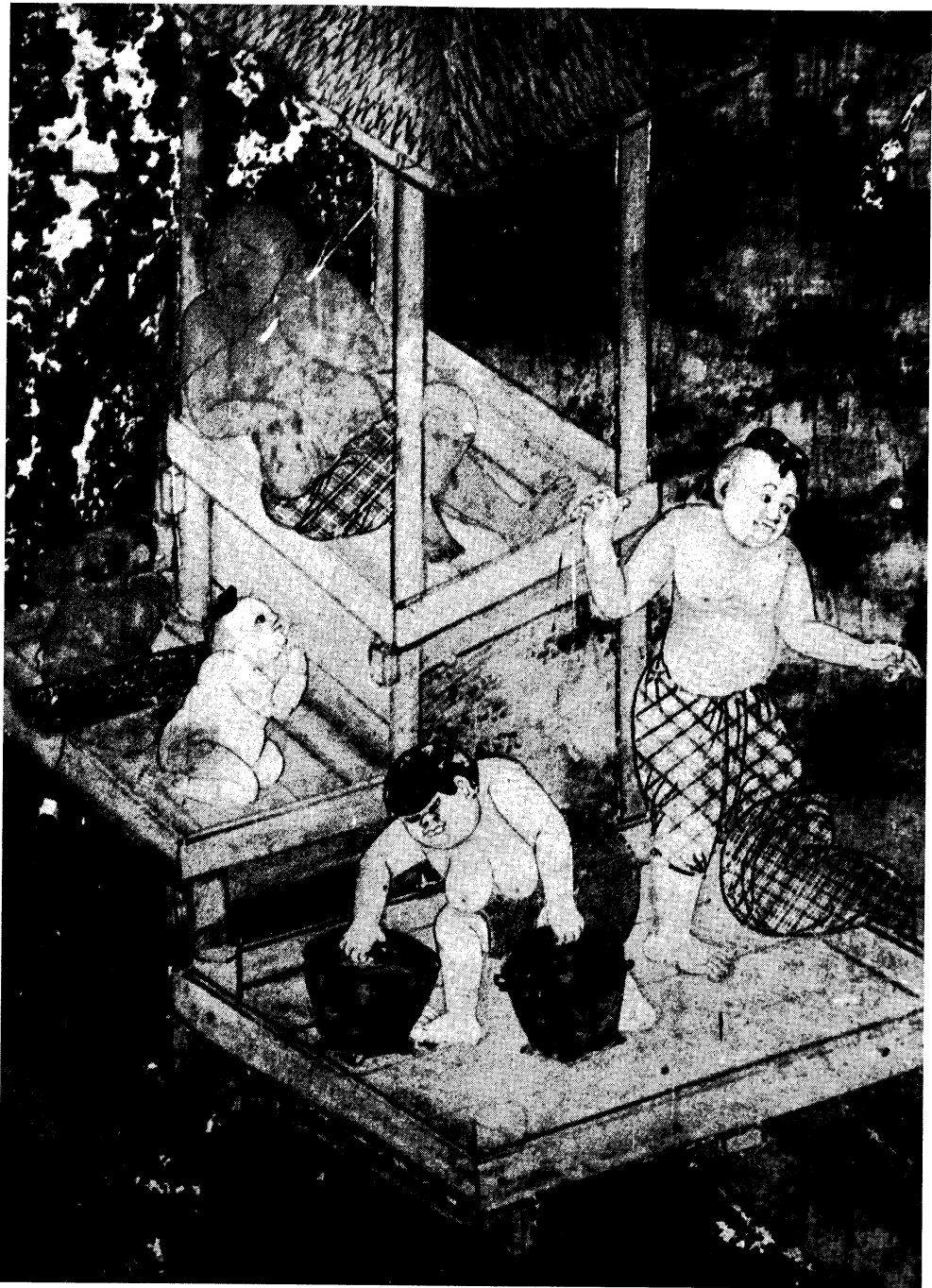
การโกนจุกของเด็กสามัญชนนิยมจัดพิธีที่บ้านและจัดทั้งพิธีสงฆ์และพราหมณ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาดลุดลุดเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๖

เครื่องตกแต่งเขาไกรลาสครั้งพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พ.ศ.๒๔๓๓

ภาพเขียนผนังอุโบสถวัดสุวรรณาราม ธนบุรี สมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ชานบ้านเด็กไว้
ผมจุกกำลังร้องไห้เพราะถูกตี เมื่ออ่านหนังสือไม่ได้หรือไม่ตั้งใจเรียนหนังสือจากบิดา
หรือผู้ใหญ่ที่มีความรู้

การศึกษาของเด็กไทยแต่โบราณ

การศึกษาของเด็กไทยแต่โบราณมา ศูนย์กลางการศึกษาสำหรับชนชั้นสูงอยู่ที่พระบรมมหาราชวัง วังเจ้านายหรือบ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ส่วนการศึกษาของราษฎรสามัญส่วนใหญ่อยู่ที่วัดมีพระเป็นครูผู้สอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้ ด้วยวิธีการสอนแบบท่องจำ อบรม ศีลธรรม จรรยา มารยาท ตลอดจนวิชาการต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นเด็กผู้ชาย สำหรับการศึกษาของเด็กหญิงส่วนใหญ่เป็นการเรียนประเภทเย็บปักถักร้อย การครัว และการบ้านการเรือน โดยได้รับการอบรมจากบิดา มารดา และผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานไปอยู่ในวังหรือตามตำหนักเจ้านายหรือขุนนางเพื่อเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี วิชาความรู้ทางศิลปะ ตลอดจนฝึกอบรมมารยาท ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการศึกษาของไทยได้ปฏิรูปเปลี่ยนแปลงแบบแผนการศึกษาเป็นระบบโรงเรียนแบบตะวันตก

การศึกษากับผู้ปกครอง

นอกจากเด็กจะได้รับการศึกษาจากวัดแล้วการศึกษาของเด็กยังได้รับการเรียนรู้จากครอบครัว พ่อแม่และเครือญาติ ซึ่งมีส่วนช่วยถ่ายทอดด้านวิชาชีพ เด็กหญิงหรือสตรีซึ่งไม่มีโอกาสได้ไปเล่าเรียนศึกษาในวัดกับพระซึ่งเมื่อรู้จักเขียนหนังสือแล้วอาจจะมีการเขียนเพลงยาวโต้ตอบกับผู้ชายทำให้เสื่อมเสียถึงวงศ์ตระกูลได้ จึงทำให้การศึกษาของเด็กหญิงด้อยกว่าเด็กชายเด็กหญิงคงเรียนแต่ด้านการเรือนการช่างหรือการฝีมือ เย็บปักถักร้อย การทอผ้า แกะสลักและวิชาต่าง ๆ ตลอดจนการครัว นอกจากนี้ยังต้องมีความรู้ในการทำอันเป็นงานที่สำคัญสำหรับทุกครัวเรือน พอหมดหน้านาผู้หญิงก็ไปทำกัจฉอันเป็นหน้าที่ของตนต่างหากผู้ชายก็แยกไปทำงานอื่นเช่นกัน การศึกษาของเด็กหญิงนอกจากมีการอบรมศิลปะวิชาการของผู้หญิงแล้ว ยังได้เน้นเรื่องมารยาทด้วยซึ่งต้องฝึกฝนอย่างเข้มงวดด้วย บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ในบ้านจะเป็นผู้ให้การอบรม เมื่อเด็กโตก็ช่วยบิดามารดาทำงานบ้านซึ่งเป็นการเรียนรู้วิชาการเรือนไปในตัวเพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านที่ดีต่อไป

การศึกษากับวัด (พุทธศาสนา)

เด็กไทยในสมัยกรุงสุโขทัยผู้ที่เรียนจะเป็นเจ้านายและบุตรข้าราชการส่วนใหญ่เป็นชาย เด็กชายเมื่อโตพอรู้ความแล้วอายุ ๗ ขวบ ๘ ขวบ บิดามารดาก็นำไปฝากพระภิกษุ ที่รู้จักคุ้นเคยให้ช่วยสอนหนังสือ คืออ่านเขียนและเลขซึ่งเป็นแบบที่เริ่มใช้กันทุก ๆ แห่ง ซึ่งตามปกติก็สอนให้พออ่านออกเขียนได้คือรู้หนังสือไทยพอใช้ได้แล้วก็เรียนหนังสือขอมต่อ ลาลูแบร์ (La Loubere) ราชทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกเรื่องคนไทยสมัยอยุธยาไว้ว่า “เมื่อได้เลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ ๗ หรือ ๘ ขวบแล้ว ชาวสยามจะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ที่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชนเหล่านี้ให้รู้จักอ่านและนับจำนวนเลขเป็นสำคัญแต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร กฎหมายและศาสตร์อื่นๆ ด้วย”

บันทึกของสังฆราชปาลเลกัวซ์ (Jean Baptiste Pallegaux) กล่าวถึงชีวิตชาวไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “ภายหลังหรือบางครั้งก็ก่อนหน้า งานโกนจุกบิดามารดาจะส่งบุตรของตนไปวัดเพื่อเรียนอ่านและเขียน พวกเด็กจะรับใช้พระสงฆ์โดยการเป็นเฝ้าพาหรือศิษย์วัดพระสงฆ์ก็แบ่งอาหารที่ได้รับบิณฑบาตทานให้แล้วก็สอนอ่านหนังสือไปวันละเล็กละน้อย”

เด็ก ๆ ศิษย์วัดเหล่านี้จะได้รับผลพลอยได้จากการได้รู้หนังสือเพราะภิกษุสามเณรที่จะศึกษาพระธรรมได้ต้องรู้ภาษาหนังสือ เมื่อมีความรู้ก็ย่อมสอนเด็ก ๆ ศิษย์วัดหรือบุคคลอื่น ๆ ได้

เด็กผู้ชายไทยหลังจากเรียนหนังสือในวัดเมื่อเป็นเด็กมักออกไปทำนา ทำสวน ค้าขาย เหมือนบรรพบุรุษ ส่วนคนที่มีแววกก็ส่งไปอยู่กับขุนนาง เจ้านาย เพื่อเป็นข้ารับใช้ และอาจได้รู้วิชาศาสตร์ต่าง ๆ เพิ่มเติมต่อไปจนได้รับราชการในวัง สำหรับบุตรขุนนางหลังบวชเรียนแล้ว บิดาจะสนับสนุนให้รับราชการต่อไป

สถานที่เรียนของเด็กในวัดคือหอฉันหรือระเบียงกุฏิครั้งหนึ่ง ๆ พระสอนลูกศิษย์ได้ ๔-๕ คน แต่บางครั้งสูงถึง ๑๕ คนก็มี การสอนหรือที่เรียกว่า “ต่อหนังสือ” จะเริ่มเมื่อพระฉันจังหันเช้าแล้ว ไปหยุดพักเรียนครั้งแรกเมื่อจวนเพลเพื่อนักเรียนจะได้เตรียมจัดสถานที่และอาหารสำหรับพระฉันเพล(นักเรียนที่เป็นศิษย์วัดจะหยุดเรียนก่อนการปฏิบัติเช่นนี้คงมีอยู่ในต่างจังหวัดโดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทคือพอได้ยินเสียงกลองเพลนักเรียนที่เป็นศิษย์วัดจะขออนุญาตครูเพื่อไปรับปิ่นโตในหมู่บ้านและนำไปถวายพระ)

เมื่อพระฉันเพลเสร็จประมาณ ๕ โมงครึ่งหรือเที่ยงพระจะปล่อยให้นักเรียนท่องเรียนไปตามลำพังและท่านจะจำวัดในตอนที่พระจำวัดนี้เด็กมักจะเล่นมากกว่าเรียน เมื่อพระตื่นจากการจำวัดจะมีการทดสอบหรือดูผลการเรียนของแต่ละคน ตกค่ำจะมีการเรียนอีกแต่ที่พระจะต่อให้คือ ศิล ๕ ศิล ๘ คำรณาศิล อารยธรรม และบทสวดมนต์ที่เรียกว่า ๗ ตำนาน

การศึกษาของเด็กในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังศึกษาเล่าเรียนในวัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน การที่พระสงฆ์จะสั่งสอนกุลบุตรได้นั้นจะต้องมีความรู้ในทางหนังสือ ดังปรากฏในประเทศ “จะให้มีความรู้หนังสือและสอนเลขทุก ๆ พระอาราม” เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๑๘ ว่า “ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตรตามฐานะศักดิ์ ในพระอารามหลวงสำหรับจะสั่งสอนพระภิกษุสามเณรศิษย์วัด เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่กุลบุตร ผู้ที่จะเล่าเรียนและอาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนให้ถาวรวัฒนาการขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไปเป็น การถือกุลแก่พระพุทธศาสนา...” การศึกษาโดยโรงเรียนอยู่ในวัดเป็นการสนับสนุนให้เด็กนักเรียนสนใจในศาสนาเพราะพระสงฆ์ย่อมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กเป็นธรรมดา ซึ่งเด็กมีสิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่แล้ว จึงยอมทำให้เด็กสนใจพระศาสนามากขึ้น และเมื่อเด็กเหล่านี้โตขึ้นครบอายุบวชก็จะใช้ความรู้ทางหนังสือที่ตนได้เล่าเรียนมาศึกษาค้นคว้าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ต่อไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายและทำให้คนใกล้ชิดกับวัดหรือศาสนามากยิ่งขึ้น

การจัดตั้งสถานที่เรียกว่า “โรงเรียน” นั้นเพิ่งมีการจัดตั้งเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนที่สร้างขึ้นสำหรับราชภูษาน้อยในวัดคือโรงเรียนมหรณพาราม เมื่อการศึกษาได้ขยายวงกว้างออกไปทั่ว จึงออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กเข้าเล่าเรียนซึ่งกำหนดไว้ในโครงการขยายการศึกษาว่า “เมื่อโรงเรียนมูลศึกษาได้จัดตั้งขึ้นตามพระอารามแล้วจะต้องออกพระราชบัญญัติบังคับให้เด็กอายุตั้งแต่ ๗ ปี ถึง ๑๕ ปี ต้องเข้าเรียน” และถ้าเด็กคนใดไม่ยอมเข้าเรียนในโรงเรียนดังกล่าวก็จะถูกส่งไปเข้าเรียนในโรงเรียนดัดนิสัย ซึ่งจะต้องถูกบังคับให้เรียนวิชาการต่าง ๆ พร้อมกันไปกับวิชาการฝีมือการออกพระราชบัญญัติบังคับเด็กเรียนเช่นนี้ เพื่อให้การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

การศึกษาในวัง

การศึกษาของเด็กหญิงในวังสมัยก่อนเริ่มเรียนวิชาการบ้านการเรือน อบรมกิริยามารยาทกับผู้ปกครองที่บ้านเช่นเดียวกับสามัญชนทั่ว ๆ ไป เว้นแต่เด็กชายเท่านั้นที่เรียนวิชาการกับพระภิกษุในวัด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกเรียกว่าโรงเรียนหลวงตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวัง คือโรงเรียนสราญรมย์ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้านายและลูกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ได้เข้ามาเรียนเฉพาะเด็กชายเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๒๓ จึงได้เปิดโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงโรงเรียนแรกชื่อโรงเรียนสุนันทาลัย (บริเวณโรงเรียนราชินีปัจจุบัน) ต่อมาได้ตั้งโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๒๓ ชื่อโรงเรียนทวาทรมหาเด็หรือโรงเรียนมหาเด็กลอง ต่อมาย้ายมาตั้งที่พระตำหนักสวนกุหลาบเรียกว่าโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบและทรงตั้งโรงเรียนสำหรับพระภิกษุสามเณรในปี พ.ศ.๒๔๒๕ ชื่อโรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย

การศึกษาของพระบรมวงศานุวงศ์ในวังนั้น เริ่มเรียนภาษาไทยตั้งแต่อายุได้ ๓ ขวบ พออายุได้ ๗ ขวบ พระองค์ชายก็จะเรียนภาษามคธหรือภาษาบาลี ส่วนพระองค์หญิงจะเรียนเกี่ยวกับการเรือนเพิ่มเติมนอกจากภาษาไทย พอถึงเวลาโสกันต์ (โกนจุก) คืออายุได้ ๑๓ ชั้นชาสำหรับพระองค์ชาย อายุ ๑๑ ชั้นชาสำหรับพระองค์หญิง พระองค์ชายก็จะผนวชเป็นสามเณรเรียนพระธรรมและวิชาการที่สนพระทัย โดยปกติการบวชจะกินเวลา ๑ พรรษา จากนั้นจึงสึกออกมาและเรียนวิชาเฉพาะที่สนพระทัยตามสำนักที่เชี่ยวชาญต่าง ๆ ส่วนการเรียนเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมืองหรือรัฐศาสตร์ก็จะเรียนเป็นลักษณะภาคปฏิบัติคือเข้าเฝ้าฟังการถวายนโยบายและสั่งการต่าง ๆ จนอายุครบบวชคือ ๒๐ ปี ก็จะบวชพระธรรมวินัยและคาถาอาคม เมื่อสึกออกมาถือว่า สำเร็จการศึกษาและพร้อมถวายเป็นข้ารับราชการ สำหรับพระองค์หญิงก็เรียนวิชาการบ้านการเรือนต่อและวิชาเฉพาะด้านที่สนพระทัยเพื่อเตรียมตัวสำหรับการเป็นขัตติยนารีต่อไป

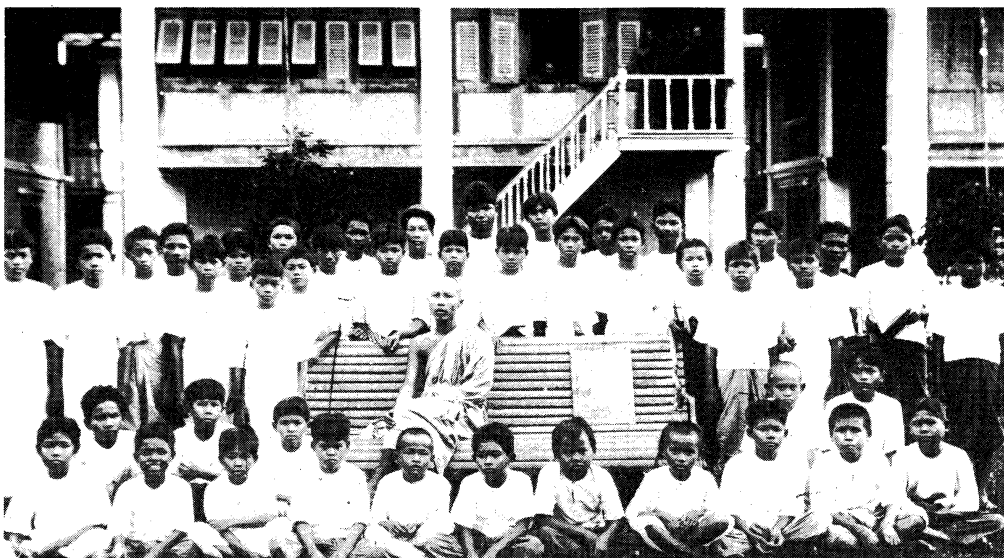
การศึกษาของเด็กหญิงชาววังมักได้รับการกล่าวสรรเสริญเรื่องกิริยามารยาทของหญิงว่า “เหมือนหญิงชาววัง” เด็กหญิงชาววังชั้นสูงนั้นจะได้รับการศึกษาอบรมฝึกฝนกิริยามารยาทและมีสัมมาคารวะแล้วจึงให้เรียนหนังสือและการเรือนชั้นสูงต่อไป เช่นการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายได้เองสอนเย็บปักถักร้อย ทำอาหารต่าง ๆ และสอนให้มีความรู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ศิลปะการฟ้อนรำ เมื่อเด็กหญิงสำเร็จการศึกษาแล้วพออ่านออกเขียนได้ท่านผู้ใหญ่ในวังก็จะนำเข้าถวายตัวเป็นข้ารับราชการฝ่ายใน

ร.ร. สวณนอก (ตั้งอยู่ทางทิศเหนือนอกกำแพงสวนดุสิต) สำหรับเป็นที่ศึกษาของ หม่อมเจ้า

การศึกษาของเด็กในชั้นเรียน

การศึกษาภาษาบาลีโดยมีพระภิกษุเป็นผู้สอน

อุปกรณ์การเรียนเมื่อเริ่มใช้นั่งสือสมุดดินสอแล้ว ก็ยังคงใช้ควบคู่ไปกับกระดานชนวน และดินสอหิน

ส่วนเด็กหญิงชาววังชั้นกลางคือหญิงที่ไม่ได้ถวายตัวทำราชการมักเป็นลูกคนบดี ผู้ปกครองปรารถนาจะให้ได้รับการศึกษาอบรมอย่างชาววังจึงส่งเข้าไปถวายตัวเป็นข้าหลวง อยู่กับเจ้านายพระองค์หญิงหรืออยู่กับท่านผู้ใหญ่ในวังแต่ก็ยังเป็นเด็กคอยรับใช้และศึกษาจนสำเร็จ พอเป็นสาวก็ลาออกไปมีเหย้าเรือนตามฐานะของสกุลบางคน ชอบอยู่ในวัง ก็จะอยู่ต่อไปจนแก่ ในวังนี้ได้ก็จะได้เรียนการช่างสตรีและมารยาท โดยเจ้านายทรงสั่งสอนให้บ้างที่เรียนมีการจีบผ้า อบผ้า ทำเครื่องหอม การหัดอยู่งานทำอาหาร จีบพู่เจียนหมาก ทำดอกไม้

ส่วนเด็กหญิงชาววังชั้นต่ำลงมาได้แก่พวกโขลน เป็นลูกหมู่ ลูกหลวง (ไพร่หลวง) ตามกฎหมายซึ่งเกณฑ์มาแต่ผลัดเปลี่ยนเป็นเวรกันเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่รุ่นสาวมีหน้าที่รักษาประตูวังและรับใช้เป็นการกรรมกรในงานต่าง ๆ ไม่ได้รับการศึกษาอะไร

การศึกษาต่างประเทศ

การศึกษากับต่างประเทศเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วดังเช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงจัดส่งนักเรียนซึ่งเป็นบุตรหลานข้าราชการและบุตรผู้มีตระกูลสูงไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส

การเปลี่ยนแปลงการศึกษาเกี่ยวกับต่างประเทศ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้มีการติดต่อต่างประเทศและเสด็จต่างประเทศ ซึ่งมีผลต่อการศึกษาของไทยเป็นอย่างมากเช่นในครั้งแรกที่เสด็จกลับจากสิงคโปร์ ได้โปรดเกล้าให้ส่งนักเรียนไปเรียนสิงคโปร์ และการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ พระองค์รับสั่งให้อัครราชทูตไทยประจำอังกฤษและฝรั่งเศสศึกษาแบบแผน การจัดการศึกษาของประเทศทั้งสองแล้วให้รายงานมายังกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันให้มีการจัดการศึกษาในประเทศอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งนักเรียนไปเรียนที่ต่างประเทศเพราะเกรงว่าไทยจะเสียเปรียบชาวต่างชาติมาก ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...แต่การใช้ฝรั่งนั้นไม่ใช่เป็นการง่ายแล้วรู้ได้ชัดเจนอยู่ในใจด้วยกันว่าเขาเป็นคนต่างภาษาต่างชาติ จะซื้อตรงจงรักภักดีอะไรต่อเราหนักหนา ก็ชั่วแต่มาหาทรัพย์กลับไปบ้านเมื่อจะว่าเช่นนั้นก็ไม่สู้ยุติธรรมแท้ เพราะบางคนซึ่งมีอัธยาศัยดีแลมีความ

อยากจะได้ชื่อเสียงที่ดี ฤ็มีความละเอียดอย็อยากจะทำให็ยืนไป เขาก็ทำดีต่อเรามาก ๆ ก็คงนับว่าเป็นเพื่อนกินไม่ใช่เพื่อนตายเกือ็จะทั้งนั้น...”

การที่พระองค็ได้ทรงจัดตั้งให็มีโรงเรียนขึ้น และการมีพระบรมวงศานุวงศ็และผู็มีความรู้ความสามารถไปศึกษาต่างประเทศนั้นหลายคนได้กลายเป็นกำลังสำคัญของพระองค็ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองและเป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษาดังเช่น สมเด็จ็พระเจ็าบรมวงศ็เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จ็พระเจ็าบรมวงศ็เธอกรมพระยาเทวะวงศ็วิโร็กร เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เจ็าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี อธิบดีกรมศึกษาธิการ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ อธิบดีกรมศึกษาธิการและเสนาบดีกระทรวงการคลัง

แบบเรียนหนังสือเด็กไทย

ไตรภูมิ็กา เป็นหนังสือไทยเล่มแรกในสมัยกรุงสุโขทัย พระเจ็าลิไทยทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับนรก สวรรค็ ซึ่งต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเปลี่ยนชื่อเป็น “ไตรภูมิพระร่วง”

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระองค็ทรงเกรงว่าคนไทยจะหันไปเข้ารีตและนิยมฝรั่ง จึงมีรับสั่งให็มีหนังสือแบบเรียนของตนเองเป็นเล่มแรกของไทย คือหนังสือ “จินตามณิ” แต่งโดยพระโหราธิบดี เป็นหนังสือที่สอนอ่าน กล่าวถึง สระ พยัญชนะ การสั็ผัสอักษร การผัน สะกด การันต์ และหลักการใช็ภาษา ซึ่งหนังสือแบบเรียนจินตามณินี้เลิกใช็ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีแบบเรียนเกิดขึ้นใหม่หลายเล่มด้วยกันคือ

“ประถม ก กา แจกลูกสำหรับหัดเรียน”

“ประถมมาลา” หรือ “ปถมมาลา” เป็นหนังสือที่ผู็เรียนต้องแจกลูกและผันอักษรได้ก่อนแล้วจึงอ่านเป็นทำนอง เป็นคำกาพย์ เริ่มตั้งแต่ แม่ ก กา ถึง แม่ เกย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให็มีการปฏิรูปการศึกษาโดยตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๔ มีหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนหลวงได้แก่ การอ่าน การเขียน การสะกด ลายมือ การคัดสำเนาหนังสือ การเขียนจดหมาย เครื่องหมายวรรคตอน และไวยากรณ์ พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้แต่งหนังสือแบบ

เรียนหลวงขึ้นใช้เป็นหลักสูตรในโรงเรียนหลวง ๖ เล่ม คือ

๑. มูลบทบรรพกิจ
๒. วาหนิตินิกร
๓. อักษรประโยค
๔. สังคโยคพิธาน
๕. ไวยากรณ์พิจารณา
๖. พิศาลการ์ณฑ์

ต่อมาแบบเรียนหลวงชุด ๖ เล่มนี้ได้ถูกยกเลิกไม่ให้ใช้เป็นแบบเรียนโดยประกาศของกรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ โดยเปลี่ยนมาใช้แบบเรียนเร็วเล่ม ๑ เล่ม ๒ เล่ม ๓ ซึ่งในสมัยต่อ ๆ มา ก็มีแบบเรียนเกิดขึ้นมาใหม่อีกมากมาย

อุปกรณ์ในการเรียนสมัยก่อนมีเพียงกระดานชนวนสำหรับเขียน ไม้บรรทัดและดินสอหิน

ของเล่นตุ๊กตาจากต่างประเทศ

ของเล่นและการละเล่นของเด็ก

วัยของเด็กทุกคนนั้นชอบเที่ยวเล่นสนุกสนานซุกซน อันเป็นวัยตามธรรมชาติ ที่บ่งบอกถึงวัยยังไร้เดียงสา การเล่นสนุกของเด็กบ้างก็เล่นกันเป็นกลุ่ม กลายเป็นการแข่งขันเอาแพ้เอาชนะ สิ่งของที่นำเข้ามาประกอบการเล่นหรือเป็นของเล่นที่หยิบถือได้นั้น ทำให้เด็กได้สร้างจินตนาการให้สมจริงผสมกับการแสดงออกช่วยให้การเล่นของเด็กออกกรสชาติสนุกสนานยิ่งขึ้น

เมื่อเป็นเด็กทารกยังนอนแบเบาะ ต้องนอนอยู่แต่ในเปล สิ่งที่ชวนให้เด็กเพิลิดเพิลินได้คือของที่แขวนไว้เหนือเปลให้เด็กมอง ที่เห็นอยู่ทั่วไป เช่น ปลาตะเพียนที่ทำจากใบลาน และกระจับพวงที่ทำด้วยเศษผ้าเย็บยัดนุ่น ห้อยต่อกันมาจากตรงปลาย เรียงลำดับจากตัวใหญ่ลงไปหาตัวเล็ก อย่างเดียวกับสมัยนี้ที่ทำจากเปลือกหอย โลหะ หรือวัสดุอื่น ๆ ทำรูปร่างต่าง ๆ กันไป แต่นำมาใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านเสียมากกว่า

เด็กที่คลาน ยืนเดินหรือวิ่งได้แล้วจะมีของเล่นที่แตกต่างออกไป เด็กที่อาศัยในเมืองมักจะได้เห็นและได้เล่นของเล่นที่แปลกใหม่ แต่เป็นของซื้อของขาย เช่น ตุ๊กตาล้มลุก ตุ๊กตาเจ้าพราหมณ์นั่งเท้าแขน หน้ากาก หัวโขน ชฎาใบลาน หรือของเล่นสวยงามที่ทำมาจากต่างประเทศ รวมไปถึงเครื่องเล่นราคาแพงที่เป็นของผู้ใหญ่ เช่น หีบจานเสียง กล้องถ่ายรูป ที่เด็กบางคนมีโอกาสได้จับต้องและคิดว่าเป็นของเล่น หรือรุ่มล่อมเฝ้าคอยสังเกตขณะที่ผู้ใหญ่นำออกมาใช้เล่น แต่เด็ก ๆ ที่อยู่ตามชนบท คงไม่มีโอกาสได้เล่นของดังกล่าว ยิ่งเป็นสิ่งของที่ต้องซื้อหามาด้วยแล้ว อาจกลายเป็นของที่ไม่เคยเห็นเลยก็ได้

สิ่งเหล่านั้นไม่เป็นปัญหาสำหรับเด็กในชนบท เพราะพวกเขามีของเล่นที่ทำขึ้นเองได้หรือที่พวกผู้ใหญ่อาจทำให้โดยใช้วัสดุสิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มาประดิษฐ์เป็นของเล่น เล่นสนุกได้ทั้งวัน อย่างเช่นม้าและปืนที่ทำจากก้านกล้วย เป็นของเล่นยอดนิยมของเด็กชาย ส่วนชุดสำหรับกับข้าวเล่นขายของทำจากดินเผาขนาดเล็ก เป็นของที่เด็กผู้หญิงชอบมาก ตะกร้อหรือตัวต๊กแต่นที่สานด้วยทางมะพร้าวเด็กจะได้เล่นเมื่อผู้ใหญ่เอาใบมะพร้าวมาห่อและทำไม้กลัดห่อขนม เมื่อเหลือแล้วเด็กจะเอาไปสานเองหรือไม่ก็ผู้ใหญ่สานให้ ตุ๊กตารูปวัวควายปั้นจากดินเหนียว เด็ก ๆ ก็ชื่นชอบมาก จนคำโบราณกล่าวว่า “อยู่บ้านท่านอย่านิ่งดูตาย ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น” เห็นจะเป็นจริง

เรื่องตุ๊กตาดินปั้นนี้ พบว่ามีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย เป็นตุ๊กตารูปบุคคล รูปสัตว์ ทำเป็นเครื่องสังคโลกหรือดินเผา หากว่าตุ๊กตาเหล่านี้บางส่วนมิได้ทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรม ก็อาจเป็นของเล่นของเด็กมาแต่ก่อนได้

ของเล่นสนุกของเด็ก ๆ ยังมีอีกมาก อาทิ ว้าว ที่ไม่ค่อยจะได้เห็นกันเดี๋ยวนี้ จะเป็นว้าวที่เด็กทำขึ้นเอง จากใบไม้และกระดาษสมุดพับขอบ ว้าวใบไม้ผูกเชือกแบบผูกคอกขงของว้าวใหญ่ ว้าวกระดาษสมุดผูกที่ขอบของกระดาษที่พับทั้งสองข้าง ชักวิ่งเล่นในระดับต่ำ โดยมากเป็นของเล่นเด็กตัวเล็ก ๆ ที่อยากสนุกแบบพวกพี่ ๆ ที่ทำว้าวโครงไม้ไผ่ปะด้วยกระดาษแก้วได้เองแล้ว

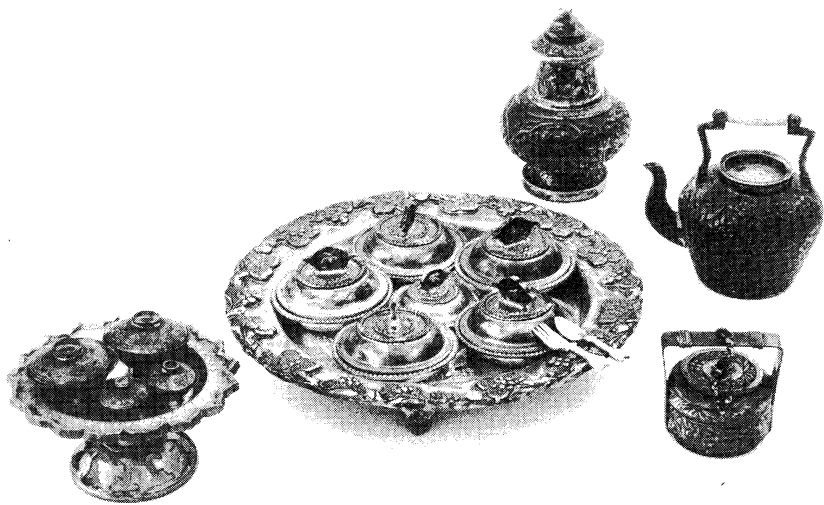
อีกอย่างคือกลองหม้อตาล เด็ก ๆ จะเก็บเอาหม้อตาลที่เขาทิ้งไว้มาทำเป็นกลอง โดยหาเศษผ้าขี้ริ้วมาหุ้มที่ปากหม้อ เอาเชือกผูกรัดคอหม้อให้แน่น แล้วเอาดินเหนียวเหลว ๆ ละเลงทาลงให้ทั่ว หาไม้เล็ก ๆ มาตีผ้าที่ซึ่งข้างหม้อโดยรอบ เพื่อขึ้นแรงให้ผ้าตึงเสร็จแล้วตีจะมีเสียงดัง ถ้าของใครดีแล้วเสียงดังกว่า ก็ถือว่าเก่งหรือชนะ

กระบอกลีโละหรืออีโละ เป็นของเล่นของเด็กผู้ชาย บางที่ผู้หญิงก็เล่น เอาไวยิงต่อสู้กัน มีเสียงดังโละโละเวลายิง ทำจากไม้ไผ่ลำเล็ก ๒ ชั้น ชั้นที่เป็นด้ามมีแกนไม้ไผ่ยาวสวมเข้าไปในชั้นที่เป็นลำกล้อง การทำงานของเครื่องเล่นชิ้นนี้ คล้ายกับการทำงานของกระบอกลูกที่มีแรงอัด ทำให้ลูกกระสุนกระดาษหรือลูกที่เอามาจากผลของพันธุ์ไม้บางชนิดที่บรรจุไว้คาปากลำกล้องเป็นลูกกระสุนที่พุ่งออกไป ขณะที่ลูกใหม่ซึ่งเป็นตัวดันอากาศในกระบอกลูกจะเข้าไปแทนที่พร้อมที่จะเป็นลูกที่ถูกยิงออกไปต่อไป ปัจจุบันไม่ค่อยได้เห็นเด็กเล่นปืนกระบอกลีโละแบบเก่านี้อีกแล้ว

ของเล่นอีกหลายอย่าง เช่น หนังสือตึก ลูกข่าง สะบ้า ขอบกระดังที่นำมาใช้กลิ้งหรือใช้ไม้ตีเลี้ยงให้วิ่งไปข้างหน้า ขาไม้ไผ่เหยียบเดินสูง และอีกหลาย ๆ อย่าง ที่เป็นของเล่นที่เด็กไทยคุ้นเคยในสมัยก่อน นับวันแต่จะหายไปจากความทรงจำ และทดแทนด้วยของเล่นแบบใหม่ ๆ ตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งเด็กทำเองไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องซื้อหามาทั้งสิ้น

เด็ก ๆ ชอบจะเล่นกันเป็นกลุ่ม เพราะแต่ก่อนในครอบครัวหนึ่งมักจะมีเด็กอยู่รวมกันมาก บางครอบครัวปลูกบ้านรวมกันอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันเป็นกลุ่ม พื้นที่ลานบ้านกว้างขวาง เด็กจึงหาเรื่องเล่นได้ตลอดวัน

การละเล่นของเด็กสมัยก่อนนั้น ถือว่าเป็นผลดีต่อร่างกายและสติปัญญาของเด็ก เพราะการกระโดดโลดเต้นเป็นการออกกำลังกาย การละเล่นบางอย่างต้องใช้สมอง

ของเล่นที่เป็นเครื่องเงินของเจ้านาย

ตุ๊กตานั่งทำวแซน ของเล่นของเจ้านาย

พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๕ ทรงฉายร่วมกับกล้องถ่ายภาพรูปจากซ้ายมาขวา
 ไม่ทราบแน่, สมเด็จเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา,
 สมเด็จเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย, ไม่ทราบแน่,
 สมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์, พระองค์เจ้าอุรุพงษ์ศรีชมไมฯ

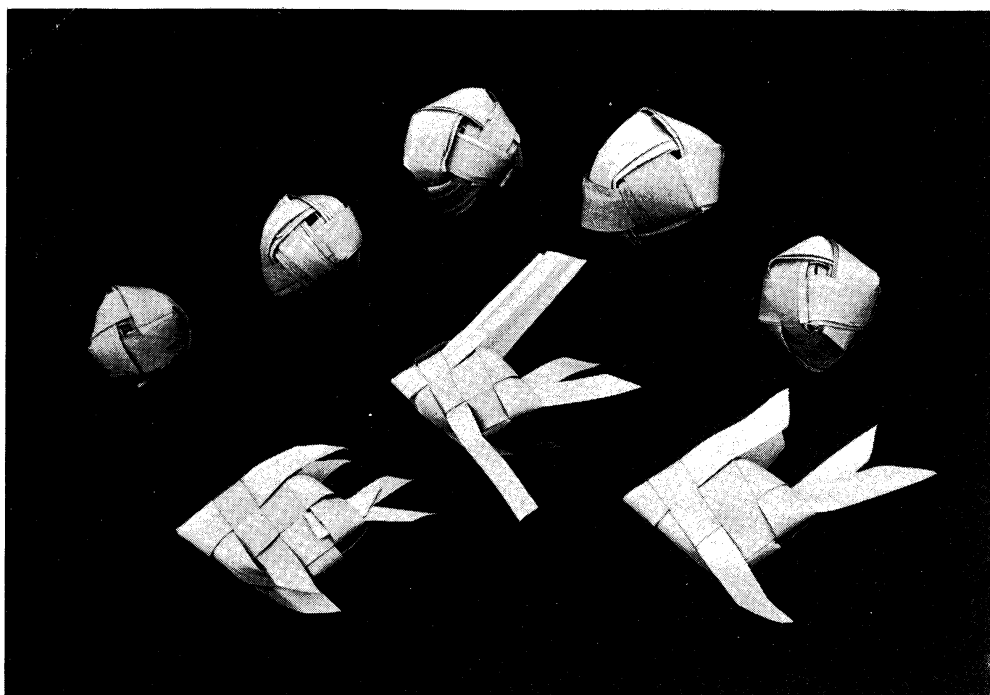
ของเล่นของผู้ใหญ่อย่างงานเลี้ยงก็เป็นที่สนใจของเจ้านายน้อยเช่นกัน
แต่เด็กสามัญชนคงเป็นส่วนน้อยที่จะมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับสิ่งของเหล่านี้

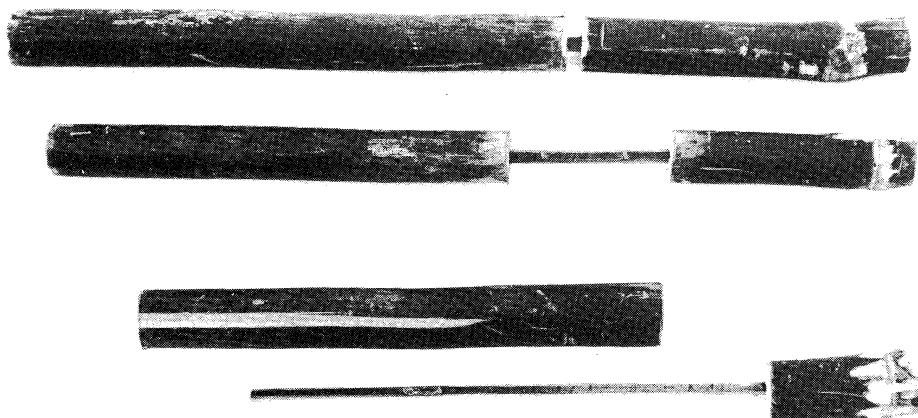
ตุ๊กตารูปสัตว์ดินเผาและสังคโลก

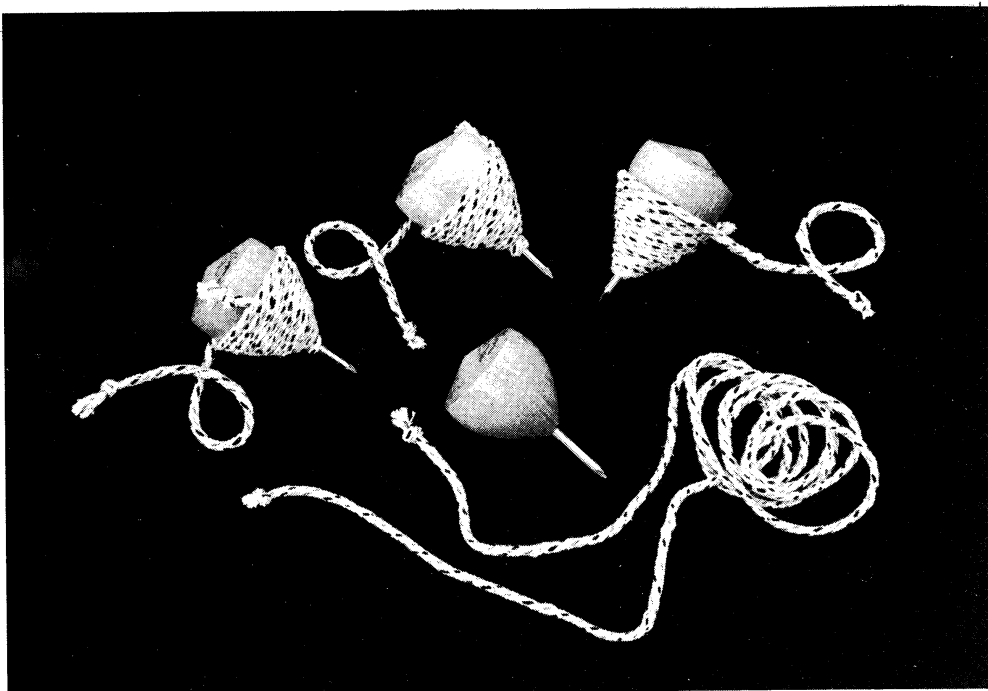
ของเล่นสำหรับเล่นขายของทำจากดินเผา

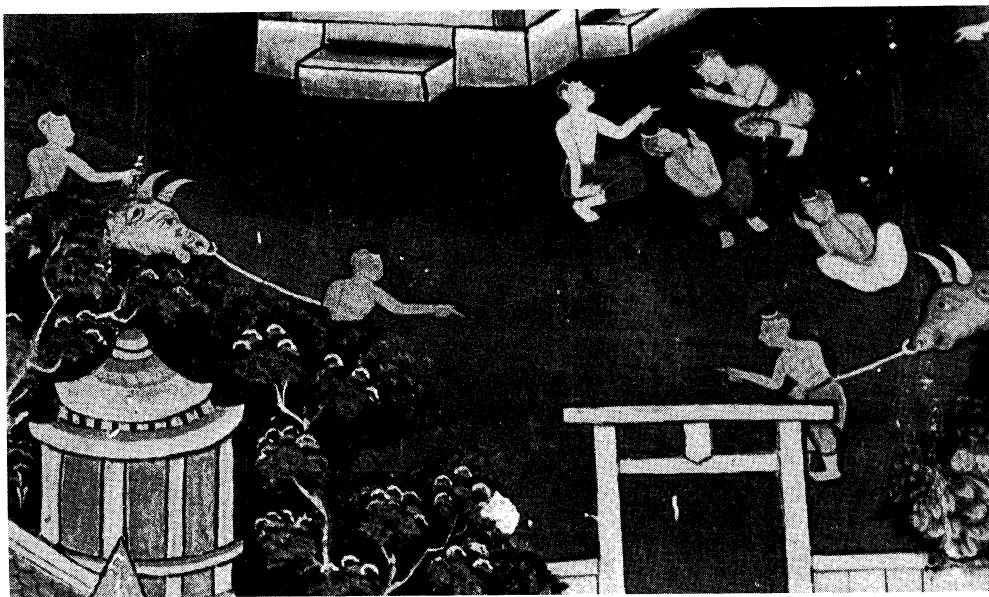
ปลาตะเพียนและตะกร้อ

ปี่นโปล๊ะหรือกระบอกโปล๊ะ

ลูกข่าง

ภาพเด็กผมจุกเลี้ยงควายและเล่นเป็นกลุ่มทุกคนไม่สวมเสื้อ ซึ่งเป็นธรรมชาติของชีวิตชาวไทย
(จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดวัง อ.เมืองพัทลุง จ.พัทลุง สมัยรัชการที่ ๔)

และไหวพริบเอาตัวรอดหรือเอาชนะ ที่เล่นกันอยู่โดยทั่วไป อาทิ วีรชาวสาร ภูกินหาง มอญซ่อนผ้า ซ่อนแอบหรือซ่อนหา อ้ายเข้าอ้ายไขง กาฟักไข่ ไม้หึ่ง และอีกหลาย ๆ อย่าง บางทีเด็ก ๆ เล่นเป็นกลุ่มอย่างง่าย ๆ ไม่เป็นแบบฉบับ เช่น เล่นขายข้าว ขายของ เล่นเป็นพ่อเป็นแม่เลี้ยงลูกตุ๊กตา การละเล่นเหล่านี้มีส่วนให้เด็กรู้จักกันสนิทสนมทั้งหญิงและชาย เพราะโบราณถือว่า เด็กที่ยังไว้ผมจุกยังเป็นวัยเด็กไม่มีเพศ ผู้ใหญ่จะปล่อยให้เล่นสนุกด้วยกันกับพี่น้องและเพื่อน ๆ

ในแต่ละท้องถิ่นนั้น จะเล่นไม่เหมือนกันทุกอย่างไป บางทีชื่อเรียกต่างกัน แต่มีลักษณะการเล่นคล้ายกัน

วีรชาวสาร เป็นการละเล่นของเด็กในภาคกลาง แต่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มี เรียกว่า ลอดแลดข้าวสาร คนเล่นสองคนยกมือจับกันชูไว้เหมือนเป็นประตูโค้ง คนอื่น ๆ จะเข้าแถวเดินลอดไป บางทีให้จับเอวต่อ ๆ กัน และร้องว่า “วีรชาวสาร สองทะนานข้าวเปลือก เลือกท้อง(ซ้อง) ไบลาน คดข้าวใส่จาน เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน พานเอาคนข้างหลังไว้” เมื่อถึงคำสุดท้าย ผู้เป็นประตูจะลดมือลงทันที กักตัวคนที่ลอดผ่านเข้ามา ผู้ที่ถูกกักตัวได้จะถูกคัดออกเรื่อย ๆ และอาจถูกทำโทษด้วยการให้รำ

มอญซ่อนผ้า เล่นกันอยู่ในหลายจังหวัดของภาคกลาง ผู้เล่นนั่งเป็นวงกลม คนที่เป็นมอญจะมีผ้าผืนหนึ่งถือซ่อนไว้ แล้วออกเดินรอบ ๆ วง ขณะที่ทุกคนช่วยกันร้องเพลงว่า “มอญซ่อนผ้า ตุ๊กตาอยู่ข้างหลัง ไวโน่นไวนี้ ฉันจะตีกันเธอ” ขณะที่เดินไปรอบ ๆ วง มอญจะแอบหย่อนผ้าไว้ข้างหลังคนใดคนหนึ่งโดยไม่ให้รู้ตัว คนที่นั่งในวงก็ห้ามหันไปมอง นอกจากเอามือคลำดู ถ้ามอญเดินมาครบอีกรอบเจ้าตัวยังไม่รู้ก็จะถูกมอญหยิบผ้าขึ้นมาไล่ตี คนถูกตีก็จะต้องเป็นมอญต่อไป แต่ถ้าผู้ถูกวางผ้ารู้ตัวก่อน ก็หยิบผ้ามาไล่ตีมอญ มอญก็ต้องทำหน้าที่มอญต่อไปอีกจนกว่าจะได้มอญคนใหม่

อิก้าฟักไข่ หรือบางแห่งเรียกว่า ซิงไข่เต่า คนเล่นเป็นอิก้าหรือเต่า จะเข้าไปอยู่ในวงกลมที่ขีดไว้บนพื้น คนเล่นคนอื่นอยู่นอกวงกลม พยายามแย่งเอาก้อนหินที่สมมติว่าเป็นไข่ ที่ตัวอิก้าหรือเต่ากำลังจะรักษาไว้ในวงกลมออกมาให้ได้ อิก้าจะใช้ขาแขนแกว่งป่ายไปมา ป้องกันไข่ของตน ถ้าไปถูกผู้ใด ต้องมาเล่นเป็นอิก้าแทน จนกว่าจะถูกแย่งไข่ไปหมด หักไข่ถูกแย่งไปหมด ผู้เป็นอิก้าหรือเต่า จะต้องตามหาไข่ที่ถูกผู้เล่นอื่น ๆ เอาไปซ่อนให้ได้ หากหาไม่พบจะต้องถูกจูงไปหาไข่ที่ซ่อนไว้

เล่นซ่อนหา เด็กนิยมกันมากเพราะได้สนุกกับการแอบซ่อนไม่ให้ผู้ที่หามองเห็นตัว บางทีหลบตามพุ่มไม้ เสาเรือน กองฟาง สุดแต่ที่จะหาที่กำบังตัว เมื่อผู้มองหามาใกล้แล้วออกมาแตะตัวได้ก่อน ผู้แอบซ่อนก็ชนะ บางแห่งนิยมเล่นกันในตอน กลางคืน เพราะหาตัวกันยาก แต่คนโบราณบางท่านว่าไม่ให้เล่นซ่อนหาในเวลากลางคืน เพราะอาจจะถูกผีซ่อนไว้เลยก็ได้

เล่นขายของ หรือเล่นหม้อข้าวหม้อแกง เด็กผู้หญิงชอบกันมาก มักจะมีเครื่องครัว ขนาดเล็กทำจากดินเผาบ้าง บางทีก็สมมุติเอาสิ่งของ พันธุ์ไม้ธรรมชาติ มาทำเป็น อาหาร ขนม แล้วก็ซื้อขายกัน ส่วนใหญ่อาหาร ขนม สมมุติขึ้นจากดอกไม้ ใบไม้ หรือเอาใบไม้มาแทนเบี้ยแทนสตางค์ แม้ว่าจะไม่ใช่การละเล่นแบบที่ต้องใช้กำลังและ ไหวพริบ แต่ก็เป็นการเล่นของเด็ก ที่ทำให้เด็กสร้างสรรค์จินตนาการได้อย่างสนุกสนาน

ภาพชีวิตชาวบ้านริมฝั่งคลอง เห็นเด็กผมแกละที่ประดับร่างกายด้วยสร้อยข้อมือข้อเท้า
สร้อยคล้องลำตัวแบบสังวาลย์ แต่ไม่สวมเสื้อผ้า วิ่งเล่นซุกซนเป็นกลุ่ม
(ภาพจิตรกรรมผนังอุโบสถ วัดมัทธมนิศา จ.สงขลา สมัยรัชกาลที่ ๔)

เด็กหัวผมแกละ (จากภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดสุพรรณาราม สมัยรัชกาลที่ ๓)

การแต่งกายในวัยเด็ก

การแต่งกาย

ในสมัยก่อนการแต่งกายของเด็กชาวบ้านแต่งกายกันง่าย ๆ มีทั้งที่เปลือยกาย ล่อนจ้อนหรือนุ่งผ้าถุงผืนหนึ่ง ถ้าเป็นลูกคนมีเงินหน่อย ก็จะสวมกำไลมือกำไลเท้า สายสร้อยห้อยคอ ผูกเสมา มีปิ่นปักผมจุก มีตะปิ้งปิดอวัยวะเพศ

ในรัชกาลที่ ๔ เด็กหญิงใส่เสื้อคอกลมระบายลูกไม้ที่คอแขน ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กซึ่งเป็นลูกของผู้มีฐานะร่ำรวย ที่มักตกแต่งด้วยเครื่องประดับนั้น บางทีก็เกิดปัญหาถูกฆ่าตายแย่งชิงเครื่องประดับขึ้นมีปรากฏในหนังสือเก่าเสมอ ๆ ซึ่งเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ ก็เคยมีพระราชกำหนดในปี พ.ศ. ๒๓๓๔ โดยการห้ามใส่กำไลมือกำไลเท้า ตกแต่งให้เด็กอย่างเด็ดขาด ถ้าไม่มีพี่เลี้ยงตามไปด้วยหากใครแต่งตัวให้เด็กไม่ไปควบคุมแล้วเด็กถูกลักพาไปฆ่าชิงทรัพย์ ก็จะเอาตัวพ่อแม่ผู้ตกแต่งนั้นมาทำโทษอย่างหนัก ลักษณะที่ผู้ร้ายฆ่าเด็กนั้นไม่เพียงแต่ฆ่าเฉย ๆ ยังตัดมือตัดเท้าเพื่อเอากำไลไปด้วยเป็นการอุจาดตามาก ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการออกกฎหมายในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ห้ามแต่งตัวเด็กแล้วปล่อยให้ไปเที่ยวโดยลำพังและกำหนดโทษเอาไว้ด้วยทรงอุทิศส่วยยกตัวอย่างเด็กที่ถูกฆ่าตายมาให้เห็นด้วยหลายคนเช่นหนูเผือกอายุ ๘ ขวบ ทาสชื่ออิลาย หักคอถอดกำไลเท้าเงินทอง เสมาทองคำไป หนูเล็กอายุ ๗ ขวบ ถูกอี่เมาะ อี่นุ่น ทาสหักคอเอากำไลไปเป็นต้น

สำหรับกำไลเท้านี้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือเมื่อเด็กคนใดโตเป็นสาวได้แต่งงานมีเหย้าเรือนไปแล้วก็จะถอดกำไลออก

ในรัชกาลที่ ๕ นี้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้น เด็กผู้หญิงในสมัยนี้นุ่งโจงกระเบนไม่สวมเสื้อเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ แต่ถ้าเวลาออกงานก็จะสวมเสื้อคอติดลูกไม้ที่เรียกว่าเสื้อคอกระเช้า เวลาแต่งตัวตัวเต็มทีก็นุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อแขนยาวคอปิด แต่งด้วยผ้าลูกไม้งดงามสวมถุงเท้ารองเท้าและถ้าเป็นเจ้านายที่ทรงพระเยาว์ทรงฉลองพระองค์แขนยาวพองและทรงเครื่องประดับมาก

ทรงผมของเด็ก

ทรงผมของเด็กไทยสมัยโบราณที่สำคัญคือโกนศีรษะแต่จะไว้ผมเฉพาะแห่งมีอยู่ ๔ แบบคือ

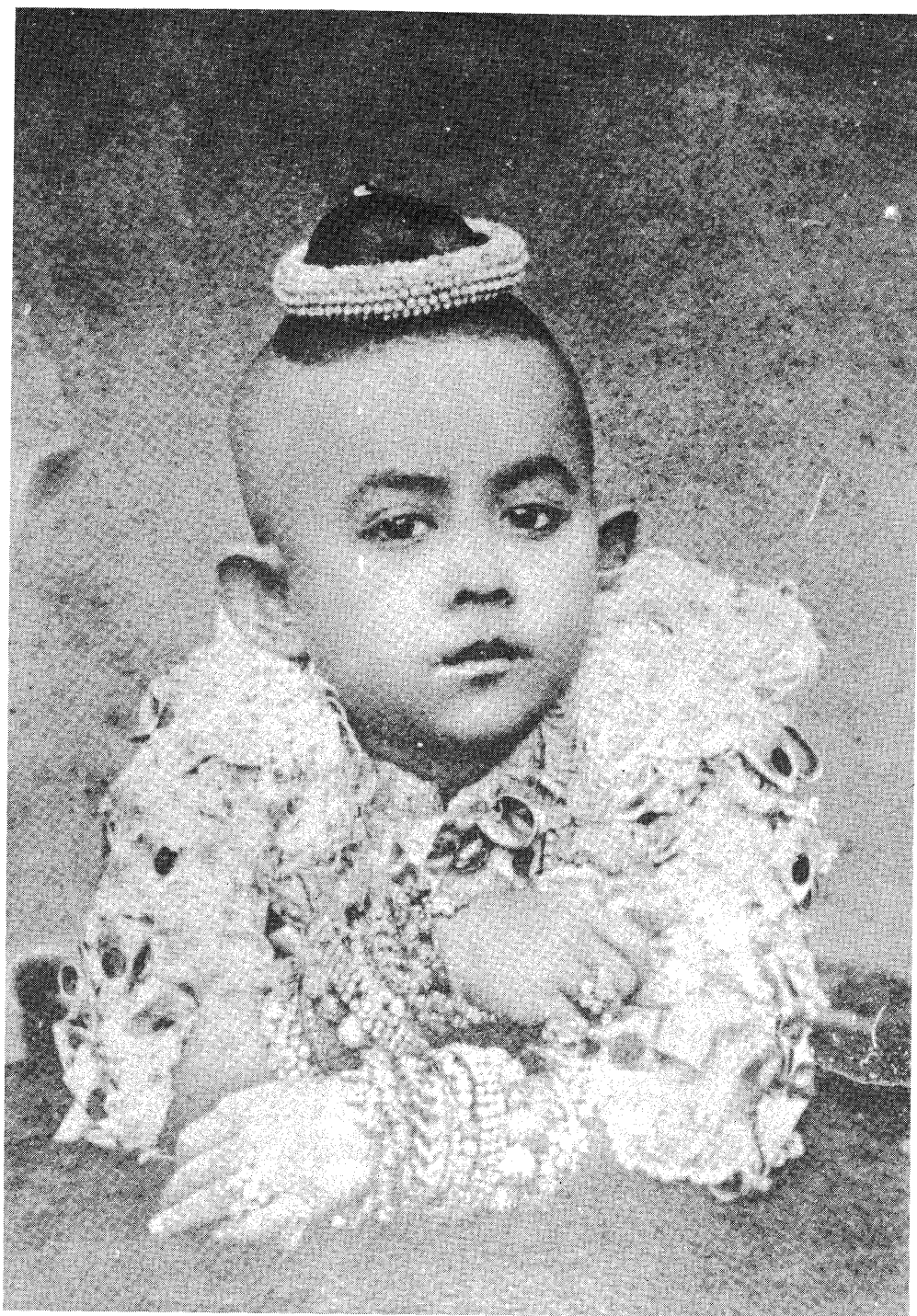
ตุ๊กตางาแสดงให้เห็นการไว้ทรงผมจุกและผมแกละ

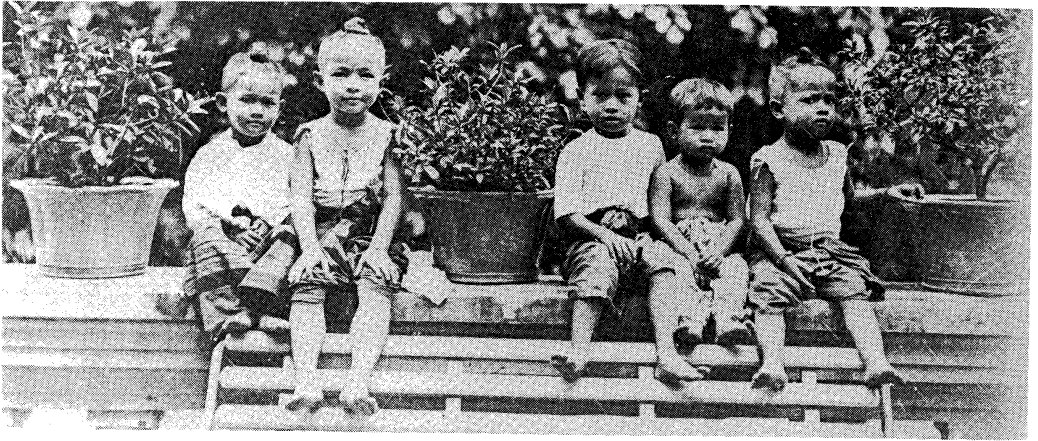
เจ้านายน้อยในราชสำนักมีทั้งที่ทรงไว้ผมจุกและผมสั้นอย่างธรรมดา

การเกล้าจุก เด็ก ๆ จะต้องหมั่นเกล้าจุก กันไว้ และโกนผมเป็นประจำเสมอ การเกล้า
มีวิธีดังนี้ โดยทั่วไปผู้ใหญ่มักจะหนีบศีรษะเด็กไว้ระหว่างเข่า ทั้งสองมือรวบจุก
ดึงรูดย้วยชี้ฝั่งน้ำมันปั้นกลมแข็ง เมื่อเกล้าเสร็จก็จะปักปิ่นหรือรัดด้วยมาลัย สำหรับ
เด็กที่มีผมสำหรับเกล้าไม่ยาวนาน ก็จะมีการเพิ่มช่องผมเข้าไปก่อนเกล้าจุกด้วย

ภาพสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริภรณ์ โชภณ ทรงไว้ผมจุกตามแบบประเพณีของไทย

เด็กสมัยรัชกาลที่ ๕ นุ่งโจงกระเบนหรือใส่รั้งทั้งชายและหญิง เด็กชายใส่เสื้อคอกลม ผ่าอกแขนเพียงศอก เด็กหญิงใส่เสื้อคอกว้าง มีริบบิ้นร้อยที่คอ ซึ่งสตรีบ้านนิยมให้ สลัดสีกับผ้านุ่ง เป็นเสื้อแขนสั้นติดระบายลูกไม้และไ้วผมจุตามประเพณีการไ้วผม ของเด็กแต่ก่อน (เจ้านายสกุล “ดิศกุล”)

วิธีการตัดผมของสตรีชาววัง แบบผมทัด ที่น่าสนใจคือหญิงช่างตัดผมห่มผ้าแบบ พันรอบตัวเหน็บทั้งชายไว้ด้านหลัง เรียกห่มผ้าแถบ ซึ่งเป็นลักษณะการห่มผ้าแบบ อยู่ในบ้านของสตรีที่มีครอบครัวแล้ว หรือสำหรับสตรีสูงอายุซึ่งจะไม่นิยมห่มสไบ

พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ ฉลองพระองค์แบบผสมตะวันตก

๑. ผมจุก ไว้ผมกลางศีรษะหรือจุกค่อนข้างไปข้างหน้า
๒. ผมแกละ ไว้สองข้างเหนือหูขึ้นไปเล็กน้อย
๓. ผมโก๊ะ ไว้ไปทางท้าย ๆ บริเวณขวัญถ้าถักเปียเรียกผมเปีย
๔. ผมเปีย คือผมโก๊ะที่ถักเปียหรือผมแกละถักเปีย

ทรงผมของเด็กไทยสมัยก่อนนั้นได้ไว้กันเป็นประเพณีแต่โบราณเรื่อยมาในสมัยรัชกาลที่ ๑-๔ เด็กยังนิยมไว้ผมจุกอยู่ รวมทั้งเด็กลูกเจ้านายด้วยและเมื่อเด็กหญิงอายุประมาณ ๑๑ ปี ชาย ๑๓ ปี แต่ก็ไม่จำกัดเสมอไปต้องทำพิธีการโกนจุก ซึ่งการโกนจุกในสมัยโบราณ เชื่อว่าพ่อแม่จะโกนจุกเองไม่ได้ต้องให้พราหมณ์หรือพระโกนให้ไม่เช่นนั้นเด็กจะบ้าหรือสติไม่ดีพ่อแม่จึงตัดผมบางส่วนเท่านั้น ถ้าพ่อแม่เป็นคนมีฐานะก็จะจัดงานโกนจุกอย่างหรูหรา มีการตกแต่งให้เด็กเต็มทีหากเป็นเจ้านายก็จะมีพิธีใหญ่ ถ้าระดับเจ้าฟ้า หรือพระบรมวงศ์เธอ เรียกพิธีนี้ว่าพิธีโสกันต์ ถ้าระดับพระองค์เจ้าลงมาเรียกว่าพิธีโสกันต์เมื่อโกนจุกแล้วในสมัยก่อนเด็กผู้ชายที่อยู่ในวัยรุ่นก็จะเริ่มไว้ผมมหาดไทย เด็กหญิงก็จะเริ่มไว้ผมปึก ล่วงมาภายหลังก็ไว้ผมดอกกระพุ่มไปตามความนิยมเมื่อเข้าในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังไว้จุกอยู่แต่มีบางส่วนที่เด็กเริ่มมีผมทรงใหม่ คือไว้ผมยาวแบบเด็กฝรั่งบ้าง โดยมากออกมาจากในวังก่อนและรัชกาลที่ ๖ ยังมีการไว้ผมจุกอยู่เช่นกัน

พระมหากษัตริย์ของไทยองค์สุดท้ายที่ทรงไว้พระเกศาจุกมาก่อนคือรัชกาลที่ ๗ ส่วนรัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ ทรงเติบโตในต่างประเทศ จึงมิได้ทรงไว้พระเกศา เช่น ประเพณีไทยโบราณเลย

ปัจจุบันนี้เด็กไทยทั่วไปและผู้ชายจะตัดผมสั้นธรรมดาด้านหลังเกรียนแบบนักเรียน ผู้หญิงไว้ผมยาวพอสมควร ส่วนเด็กไทยที่นิยมไว้จุกแกละมีน้อยมาก ก็ยังพอมืออยู่บ้างซึ่งอาจไม่ใช่ว่าไว้ตามประเพณีเก่า ๆ แต่มีความเชื่อแอบแฝงอยู่ด้วยคือเมื่อเด็กคนใดโตขึ้นโรค เจ็บออกแดด ๆ อยู่เสมอ เขาก็จะให้ไว้ผมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยปั้นตุ๊กตาเป็นเด็กในทรงผมต่าง ๆ ให้เด็กเลือกเมื่อเลือกตัวใดก็ไว้ผมทรงนั้นแล้วจะทำให้หายป่วย

บรรณานุกรม

- ณัฐฐภัทร นาวิกชีวิน พระราชพิธีโสกันต์ พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๑๘, ๖๘ หน้า
- วนิดา สิทธิธรณฤทธิ์ การศึกษาไทย ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เอกสารประกอบคำบรรยายวิชา ศฐ ๒๒๒, ๒๕๒๓, ๑๙๔ หน้า
- วุฒิชัย มูลศิลป์, รองศาสตราจารย์ การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ที่ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๙, ๑๔๑ หน้า
- ระลึก ธาณี วิวัฒนาการการจัดการศึกษามหาวิทยาลัยของไทย (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๓)
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๗, ๒๕๐ หน้า
- หนังสือชุดกรุงเทพฯ สองศตวรรษ การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ พิมพ์ที่อักษรสัมพันธ์
๒๕๒๕, ๑๗๐ ๑๗๐ หน้า
- พลศึกษา, กรม กระทรวงธรรมการ กีฬาพื้นเมือง พ.ศ. ๒๔๙๐, ๑๒๖๔ หน้า
- ศิลปากร, กรม กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ พิมพ์ที่ บริษัท
บีเอฟ ไอ จำกัด ๒๕๒๘, ๑๑๒ หน้า
- สภาพการศึกษาของสังคมไทยโดยทั่วไป ศิลปวัฒนธรรมปีที่ ๖ ฉบับที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๒๘,
๑๓๐ หน้า
- ศิลปากร, กรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม
กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ ๒๕๒๕, ๓๒๐ หน้า
- ศิลปากร, กรม กองหัตถศิลป์ ศิลปกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ ๒๕๒๕, ๑๐๐
หน้า
- เสฐียรโกเศศ พื้นความหลัง พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิมพ์ณศ ๒๕๒๗, ๒๑๙ หน้า
- เสฐียรโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ เอ็น ที ๒๕๓๑,
๑๗๔ หน้า
- เสฐียรโกเศศ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเกิด-ตาย พิมพ์ที่โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย ๒๕๑๐, ๒๙๖ หน้า
- วารสารเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมไทย ของหน่วยประเคราะห์ ศูนย์ชุมชนส่งเสริม
วัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา นิทรรศการวัฒนธรรมไทยตะวันออก
พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ๒๕๐๓, ๒๐๘ หน้า